

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**Факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
імені проф. В. Ф. Доценка
Кафедра туристичного та готельного бізнесу**

«До захисту в ЕК»
Декан факультету
_____ Віта ЦИРУЛЬНІКОВА _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Ірина МЕЛЬНИК _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА**

зі спеціальності _____ 242 «Туризм» _____
(код та назва спеціальності)

освітньо-професійної програми _____ «Туризмознавство» _____

на тему: Регіональний підхід до розвитку туристичного продукту на основі природного потенціалу Закарпатської області

Виконав: здобувач 2 курсу, групи ТУ-2-4М

Ткаченко Сергій Андрійович _____
(прізвище, ім'я, по батькові повністю) (підпис)

Керівник Антоненко Ірина Ярославівна _____
(прізвище, ім'я та по батькові повністю) (підпис)

Рецензент Олег Парубець _____
(ім'я та прізвище) (підпис)

Я як здобувач Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавав і не одержував недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувач _____
(підпис)

Київ – 2023 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Інститут (факультет) готельно- ресторанного та туристичного бізнесу імені
проф. В.Ф. Доценка
Кафедра туристичного та готельного бізнесу
світний ступінь магістр
Спеціальність 242 «Туризм»
(код і назва)
Освітньо-професійна програма «Туризмознавство»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
туристичного та
готельного бізнесу

Ірина МЕЛЬНИК
“ ” 2022 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Ткаченка Сергія Андрійовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Регіональний підхід до розвитку туристичного продукту на основі природного потенціалу Закарпатської області

керівник роботи Антоненко Ірина Ярославівна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від “23” листопада 2022 року
№835-КС

2. Строк подання здобувачем роботи 15 лютого 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи наукова, фахова література, інформаційні джерела з даними досліджуваних територій, статистична звітність по регіону

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити

Розділ 1. Науково-теоретичні засади дослідження розвитку туризму в регіоні на основі природного потенціалу

Розділ 2. Оцінка розвитку туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області

Розділ 3. Проблеми та перспективи регіонального підходу до розвитку туристичного продукту на основі природного потенціалу Закарпатської області

Розділ 4. Перспективи розвитку туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області

5. Перелік графічного матеріалу рисунків -20, таблиць -19, додатків - 3

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Антоненко І.Я., д.е.н., професор		
II	Антоненко І.Я., д.е.н., професор		
III	Антоненко І.Я., д.е.н., професор.		
IV	Антоненко І.Я., д.е.н., професор		

7. Дата видачі завдання 3 жовтня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	01.09.2022-30.09.2022 рр.	
2	Оформлення і затвердження завдання на роботу	03.10.2022-10.10.2022 рр.	
3	ВСТУП	11.10.2022-21.10.2022 рр.	
4	РОЗДІЛ 1 Теоретичний	24.10.2022-04.11.2022 рр.	
5	РОЗДІЛ 2 Аналітичний	07.11.2022-18.11.2022 рр.	
6	РОЗДІЛ 3 Проектний	21.11.2022-09.12.2022 рр.	
7	Висновки та пропозиції. Список використаних джерел. Додатки	12.12.2022-23.12.2022 рр.	
8	Оформлення роботи за структурою, представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі та попередній захист у комісії	26.12.2022-20.01.2023 рр.	
9	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту	23.01.2023-10.02.2023 рр.	
10	Представлення готової зшитої кваліфікаційної роботи на кафедрі	13.02.2023 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	22.02.2023 р.	

Здобувач

(підпис)

Ткаченко.С.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Антоненко І.Я.

(прізвище та ініціали)

РЕЗЮМЕ
на кваліфікаційну роботу
Ткаченка Сергія Андрійовича
на тему: «Регіональний підхід до розвитку туристичного продукту
на основі природного потенціалу Закарпатської області»

Кваліфікаційна робота складається з 97 сторінок. Кількість розділів – 4, рисунків – 20, таблиць – 19, додатків – 3.

Об'єктом дослідження виступає туризм як соціально-економічний фактор, який надає мультиплікативний вплив на розвиток регіону.

Предметом магістерської роботи є розвиток туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області.

Метою магістерської роботи є вивчення особливостей регіонального туризму, перспектив його розвитку на території Закарпатської області та його соціально-економічного впливу на регіон.

У I розділі розглянуто. Сутність та зміст природного потенціалу регіону. Визначено напрями впливу туризму на соціально-економічний розвиток регіону. Окреслено передумови розвитку регіонального туризму на основі природного потенціалу.

У II розділі проведено оцінку природного потенціалу в Закарпатській області. Здійснено моніторинг розвитку туризму в Закарпатській області. Досліджено географію туризму в Закарпатській області.

У III розділі проведено оцінку проблем та негативних тенденцій функціонування туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області та окреслено перспективи розвитку туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області.

У IV розділі наведені пропозиції перспективних туристичних продуктів на основі природного потенціалу в Закарпатській області та економічно обгрунтовано ефективність запропонованих продуктів для розвитку Закарпатської області.

Ключові слова: туристичний потенціал Закарпаття, регіональні програми розвитку, європейський досвід, управління туризмом, пропозиції до стратегічних програм розвитку туризму Закарпаття.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	10
1.1. Сутність та зміст природного потенціалу регіону.....	10
1.2. Напрями впливу туризму на соціально-економічний розвиток регіону...	16
1.3. Передумови розвитку регіонального туризму на основі природного потенціалу.....	24
Висновок до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	33
2.1. Оцінка природного потенціалу в Закарпатській області.....	33
2.2. Моніторинг розвитку туризму в Закарпатській області.....	43
2.3. Географія туризму в Закарпатській області.....	48
Висновок до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	60
3.1. Оцінка проблем та негативних тенденцій функціонування туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області.....	60
3.2. Перспективи розвитку туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області.....	64
висновок до розділу 3.....	79
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	80
4.1.Пропозиції перспективних туристичних продуктів основі природного потенціалу в Закарпатській області.....	80
4.2.Економічна ефективність запропонованих продуктів для розвитку Закарпатської області.....	85
Висновок до розділу 4.....	88
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. На етапі розвитку українського суспільства чітко простежується тенденція початку соціально-орієнтованої ринкової економіки. Весь спектр питань соціально-економічного розвитку стає ключовим під час розгляду будь-яких сторін життя суспільства. Важливе значення у тому числі займають проблеми розвитку такого соціально-економічного явища як туризм. Розвиток туризму сприяє вирішенню багатьох соціальних та економічних завдань. Туризм все більшою мірою набуває характеру необхідного елемента соціальної політики.

В останні роки у світі постійно зростає значення туризму, що пов'язано з великим впливом туризму на економіку окремої країни, регіону. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем, сприяє підвищенню рівня освіти, удосконаленню системи медичного обслуговування, впровадженню нових засобів розповсюдження інформації.

Практично будь-яка проблема у туризмі, що у процесі його розвитку, тісно пов'язані з впливом тих чи інших регіональних чинників та умов. Розвиток туризму загалом зумовлено соціально-економічними процесами, які відбуваються біля різних регіонів у тісній ув'язці з природно-екологічними умовами. Тому в останні роки очевидна зростаюча значущість розвитку економіки регіонального туризму.

Закарпатська область - єдиний в Україні регіон, що з'єднує у собі три географічні зони. Але, безперечно, головною природною пам'яткою регіону є гори.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у висвітленні такої важливої проблеми, як ефективне використання туристичних можливостей регіону. У цьому випадку йдеться про потенційні можливості розвитку туризму та рекреації у межах Закарпатської області.

Туризм сьогодні є високоприбутковою галуззю економіки, що динамічно розвивається. Його розвиток на регіональному рівні багато в чому визначає структуру доходів місцевих бюджетів, в які туризм міг би приносити значний внесок за умови розвитку туристичної галузі в регіоні, що дозволило б забезпечити швидке повернення вкладених коштів, збільшити доходи без здійснення сировинних витрат, підняти рівень зайнятості населення, збільшити валютні надходження, сприяти відновленню фізичних та духовних сил людини, сприяти розвитку її особистості.

Актуальність вивчення цієї проблеми, таким чином, обумовлена соціально-економічними вигодами, одержуваними суспільством від розвитку туризму на рівні регіонів. У нашому випадку йдеться про ефективне використання туристичних ресурсів Закарпатської області.

Проблематику дослідження розвитку туристичної сфери регіонів України, у тому числі й Закарпатської області, висвітлено у працях вітчизняних вчених: О.О. Бейдика, Л.С. Гринів, В.Г. Гуляєва, М.І. Долішнього, В.Ф. Кифяка, В.С. Кравціва, О.О. Любіцевої, М.П. Мальської, О.І. Мілашовської та ін. Стосовно маркетингових досліджень туристичних регіонів України, то цей напрям лише починає розвиватися і представлений окремими напрацюваннями І.В. Бережної, П.В. Гудзя, В.П. Мікловди, Д.М. Стеценка та ін.

Виходячи з актуальності теми, що розглядається, і недостатньої її розробленості, **метою роботи** є вивчення особливостей регіонального туризму, перспектив його розвитку на території Закарпатської області та його соціально-економічного впливу на регіон.

Для досягнення позначеної мети потрібно розв'язання низку взаємозалежних **завдань**:

- Розглянути напрями впливу туризму на соціально-економічний розвиток регіону;

- Дослідити передумови розвитку регіонального туризму на основі природного потенціалу;
- Провести оцінку ресурсного стану розвитку туризму в Закарпатській області на основі природного потенціалу;
- Визначити стратегічні напрямки розвитку туризму на Закарпатті;
- Описати перспективи розвитку туризму в Закарпатській області.

Об'єктом дослідження виступає туризм як соціально-економічний фактор, який надає мультиплікативний вплив на розвиток регіону.

Предметом дослідження є розвиток туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області.

Інформаційну базу досліджень склали наукові статті, монографії, підручники з теми дослідження, сучасні Інтернет джерела та статистична інформація.

Методологічну основу дослідження становлять принципи та підходи, серед яких провідну роль відіграють структурно-функціональний, історико-порівняльний та кількісний методи до дослідження, а також аналіз офіційних документів, статистичних даних та вторинний аналіз соціологічних досліджень.

Наукова новизна дослідження визначається рішенням заявлених завдань та цілей роботи у галузі виявлення та оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території. У разі йдеться про природний потенціал в Закарпатській області. В роботі описана соціально-економічна інтерпретація регіонального туризму. Виявлено та оцінено туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області. Виділено фактори, що прямо чи опосередковано впливають на розвиток регіонального туризму.

Практичне значення результатів полягає в тому, що пропозиції надані в роботі можуть бути використані для розвитку та просування Закарпатської області на ринку туристичних послуг.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані в рамках XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання», на базі кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету (Додаток А).

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Загальний зміст роботи викладено на 97 сторінках, містить 19 таблиць та 20 рисунків. Список використаної літератури складає 61 джерело.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

1.1. Сутність та зміст природного потенціалу регіону

Розглядаючи «ресурсний потенціал» як загальну економічну категорію, не можна не погодитися із твердженням, що він є необхідною умовою та одночасним обмежувачем економічного розвитку [7,с.47].

Вказаний термін широко використовується стосовно різних об'єктів – світової та національної економіки, підприємництва, галузей і т. д. У широкому розумінні термін «потенціал» (від латів. *potentia* – сила) розглядається як «засоби, запаси, джерела, наявні та такі, що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану, розв'язання будь-якої задачі; можливості окремі особи, товариства, держави у певній галузі». Вкажемо на два важливі аспекти трактування потенціалу:

- 1) як сукупності наявних та можливих засобів;
- 2) як можливостей його використання (реалізації). У тому ж джерелі термін «ресурс» визначається як «грошові кошти, цінності, запаси, повноваження; джерела доходу у державному бюджеті». Більше широко поняття «ресурс» трактується як «запаси, джерела чогось» [3,с.51].

Передумови розвитку території в багато в чому обумовлює розташований у її межах природно-територіальний комплекс – ПТК (геосистема, ландшафт) – просторово-тимчасова система природних компонентів, взаємозумовлених у частини свого розміщення та тих, що розвиваються як єдине ціле. Виявом цілісності служить відносна автономність, тіснота внутрішніх зв'язків, стійкість до зовнішніх впливів та ін. ПТК (геосистема) – це «закономірне поєднання взаємозалежних біотичних та абіотичних комплексів, а також підпорядкованих комплексів, що відносно обмежені у просторі та функціонують як єдине ціле» [1,с.49].

Основними природними компонентами геосистем (ПТК) виступають:

- маси порід, що складають земну кору (літосфера);
- нижні шари атмосфери, надані повітряними масами (тропосфера);
- вода в рідкому, твердому та пароподібному стані (гідросфера);
- рослинність (флора);
- тваринний світ (фауна);
- ґрунт (біокісна підсистема).

Геосистема є якісно новий рівень організації природи із властивою їй внутрішньою ієрархією (від відносно простих структурних рівнів до більш складних). Розрізняють зазвичай три розмірності: планетарний (епігеосфера), регіональний (ландшафтні або фізико-географічні зони, країни, провінції тощо) та локальний рівень (прості ПТК, з яких відбувається побудова регіональних геосистем (урочища, фації тощо). При цьому формування уявлень про ПТК (геосистеми) може здійснюватися або шляхом послідовного поділу великих ПТК вищих рангів з їхньої складові (щодо однорідних ділянок) – дедуктивний підхід, або шляхом об'єднання (угруповання) локальних геосистем у ПТК вищого рангу – індуктивний підхід. Сфера господарської діяльності охоплює найчастіше регіональні та локальні геосистеми.

У схематичному вигляді структура геосистем представлена на рис. 1.1.

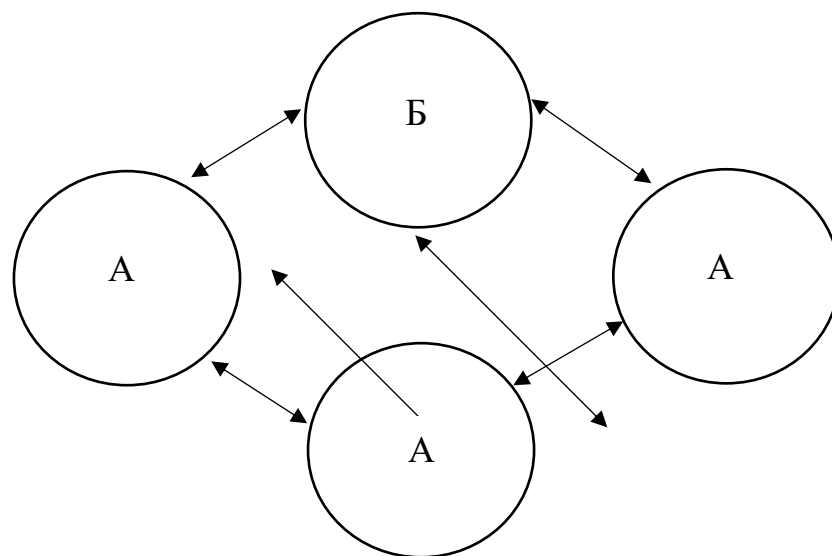

Рис.1.1. Структурна схема геосистеми [15,с.57]:А – абіотичні компоненти; Б – біота

У геосистемі усі компоненти природи розглядаються як рівнозначні складові у межах передбачуваних просторових кордонів. Досить частим є звернення дослідників до об'єкта, представленого екосистемою, що має той самий набір компонентів природи, як і геосистема. Відмінність полягає в тому, що екосистема являє собою біоцентричну систему, головним компонентом якої є біота (рис. 1.2). Особливістю екосистем є та відсутність чітко обмежених просторових рамок, що дозволяє поширювати поняття екосистеми і на лісовий масив, і на дощову калюжу, та на екосистему регіону.

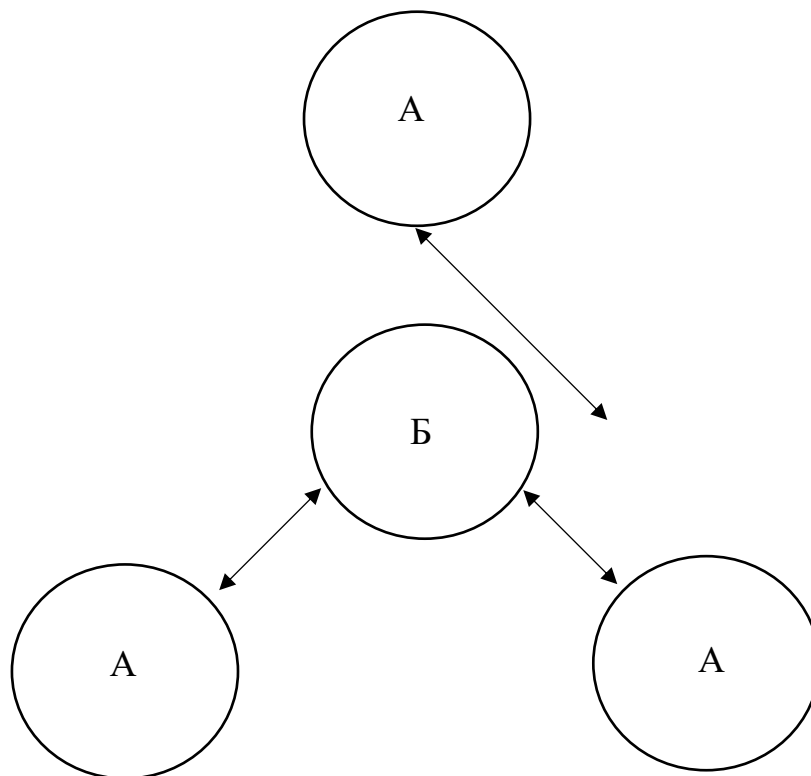

Рис.1.2. Структурна схема екосистеми [19,с.63]

Природні системи (ландшафти, геосистеми) виконують низку функцій. У їх числі ресурсні, пов'язані із задоволенням матеріальних потреб людини (суспільства) у засобах виробництва, видах сировини та енергії, предметах праці та предметах споживання; екосистемні (екологічні), що передбачають надання потоку екосистемних послуг та послуг, пов'язаних з естетичними, етичними, моральними, культурними та ін. аспектами чи «духовних екологічних послуг». Використання ресурсів природи у господарській

діяльності дає можливість говорити про наявність соціально-економічних функцій ландшафтів (геосистем), виконання яких залежить від природного потенціалу: природно-ресурсного та еколого-ресурсного. Перший виступає у ролі постачальника сировини, матеріалів тощо, а другий формує довкілля людей (сукупність умов існування людського суспільства).

Природно-ресурсний потенціал визначається наявністю природних ресурсів, до яких відносяться: надра, водні ресурси, земельні ресурси, ресурси рослинного та тваринного світу та ін. Найчастіше він ототожнюється із сумарною сукупністю природні ресурси. Однак подібний підхід до його оцінки є спрощеним. У визначенні природно-ресурсного потенціалу автор дотримується точки зору дослідників, які розглядають потенціал як сукупну здатність природних ресурсів задовольняти потреби суспільного виробництва на конкретному етапі історичного розвитку [4,с.69].

Найбільш чітка характеристика природно-ресурсного потенціалу дана в роботі, де він визначається як частина запасу природних ресурсів регіону, яка може бути здобута та залучена до економічного процесу, виходячи з технічних (технологічних) можливостей та економічної доцільності. Щоправда, вважаємо за необхідне введення до обов'язкових умов екологічних обмежень, що лімітують вилучення природних ресурсів з метою збереження екобалансу та забезпечення можливості відновлення.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) формують фактичні (доступні) природні ресурси (ПР1), використання яких економічно доцільно при існуючому розвитку техніки та технологій та дотримання встановлених екологічних обмежень на господарську діяльність та потенційні природні ресурси (ПР2), використання яких стає економічно доцільним при зміні економічної ситуації в результаті зростання цін, що супроводжує формування дефіциту потрібних природних ресурсів чи зниження собівартості з їхньої освоєння, обумовлене використанням технічних, організаційних та іншого виду інновацій. Таким чином,

$$\text{ПРП} = \text{ПР1} + \text{ПР2}. \quad (1.1)$$

Розглядаючи природно-ресурсний потенціал як систему, у її складі можна виділити ряд підсистем нижчого порядку (приватних потенціалів): мінерально-сировинний потенціал, земельний потенціал, лісовий потенціал та ін., кожен з яких має у своєму складі фактичні та потенційні ресурси. Розвиток економіки насамперед черга визначає наявність та освоєння мінерально-сировинного потенціалу. Через природно-ресурсний потенціал реалізується ресурсна функція природного потенціалу. Однак не менш значущими є дві інші функції:

- екосистемні (екологічні) послуги;
- послуги, пов'язані з естетичними, етичними, моральними, культурними та ін. аспектами чи «духовні» екологічні послуги [13,с.119].

Факт надання природним потенціалом (природою) екосистемних та духовних послуг визнається на сьогодні всіма, проте загальновизнане трактування їх структури та змісту відсутня. Перелік екосистемних та «духовних» послуг дуже широкий.

Найчастіше за його визначення звертаються до класифікації Millennium Ecosystem Assessment, згідно з якою виділяються:

- забезпечують послуги (надання продовольства, чистої води і т. д.);
- регулюючі послуги (регулювання клімату, якості повітря, інфекційних захворювань тощо);
- культурні послуги (естетичні, духовні, просвітницькі, рекреаційні та ін.);
- підтримуючі послуги (циркуляція поживних речовин, утворення ґрунтів, фотосинтез та ін.)

Проте мають місце й інші класифікації, що передбачають виділення двох основних категорій екосистемних послуг, що об'єднують регулюючі та підтримуючі послуги у складі середотворчих послуг, що розглядають екосистемні послуги з позиції природних умов та ін. Весь перелік

екосистемних послуг можна розділити на дві групи: перша включає послуги, пов'язані із здійсненням у природі біосферних процесів, друга – послуги, що задовольняють нематеріальні потреби людей (розвиток пізнавальної діяльності, духовне збагачення і т. д.), тобто соціальні послуги. Загалом екологічні послуги формують еколого-ресурсний потенціал (ЕРП), що входить складовою до природного потенціалу території:

$$\text{ЕРП} = \text{ЕР1} + \text{ЕР2}, \quad (1.2)$$

де ЕР1 – екосистемні послуги, ЕР2 – послуги, що задовольняють нематеріальні потреби людей чи соціальні послуги.

Таким чином, природний потенціал будь-якої території не тільки є джерелом природних ресурсів для виробництва товарів та соціальних послуг, а також забезпечує потік екологічних послуг (запобігання ерозії ґрунтів, регулювання клімату, рекреація та ін.). Кожен із аналізованих екосистемних компонентів, що входять до складу тієї чи іншої екосистеми, якає «динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також і неживої навколишнього середовища середовища, що взаємодіють як єдине функціональне ціле» [12,с.58], є «виробником природної речовини та сприятливого середовища життєдіяльності» завдяки виконання продукуючих і середотворчих функцій, тобто бере участь у виробництві екосистемних послуг, виступаючи як екологічний ресурс. Так, ліс – це джерело деревини (природний ресурс). Будучи екосистемою, він постачає гриби, ягоди, цілющі рослини і т. д., а також виконує протиерозійні функції, сприяє фільтрації води, має кисню функцію і т. д. в результаті здійснення фізіологічних, біохімічних та біофізичних процесів та ін [11,с.117].

Особливу увагу дослідників потенціалу привертає асиміляційний потенціал території, що розглядається як найбільш цінне екологічне ресурсу. Асиміляційний потенціал відбиває асиміляційну (поглинальну) здатність біосфери по відношенню до викидів енергії та забруднюючих речовин, які надходять у навколишнє середовище процесі господарської діяльності Під

асиміляційним потенціалом, розуміють «лімітовану здатність екологічних систем нейтралізувати та знешкоджувати у певних межах шкідливі викиди».

Кокін А. В. розрізняє асиміляційний потенціал біосфери в цілому та асиміляційний потенціал природного комплексу (довкілля):

- асиміляційний потенціал біосфери
- її здатність відновлювати свою функцію щодо підтримання життя залежно від що обурюють зовнішніх (сонця та космосу) та внутрішніх факторів природного кругообігу речовини енергії, господарської діяльності людини;

- асиміляційний потенціал довкілля – здатність середовища засвоювати, переробляти відходи конкретної виробничої діяльності людей у межах конкретних природних комплексів та екосистем [25,с.68].

Таким чином, природній потенціал це сукупність наявних природних умов і ресурсів, що впливають на економічну діяльність і використовуються чи можуть бути використані у виробництві благ і здатні забезпечити потреби країни чи людства.

1.2. Напрями впливу туризму на соціально-економічний розвиток регіону

Туризм у світі розглядається як соціально-економічне явище, що робить прямий і опосередкований вплив на розвиток всієї пов'язаної з ним інфраструктури. Сучасний туризм базується на високому рівні розвитку транспорту, соціальної сфери та сфери послуг, що, зрештою, перетворює його на високоприбуткову галузь економіки. У той же час туризм на міжнародному рівні визнано найбільш перспективною сферою діяльності, що має важливе значення не лише у плані економічного зростання, валютних надходжень та

збільшення зайнятості, але також для екологічної, культурної та соціальної свідомості, зміцнення миру та визнання міжнародного співробітництва.

Крім того, функціонування регіонального туристичного комплексу може приносити до бюджету регіону чималий прибуток. Сфера туризму, будучи комплексною, надає стимулюючий вплив на розвиток супутніх туризму сфер економічної діяльності, таких як транспорт, зв'язок, торгівля, виробництво сувенірної продукції, сфера послуг, громадське харчування, сільське господарство, будівництво та інших, є одним із рушійних факторів соціально-економічного розвитку регіонів [29,с.112].

Система туризму включає як мінімум дві основні підсистеми: соціальну та економічну, що складається з поєднання різних елементів системи туризму.

Кожна підсистема, незважаючи на свою внутрішню складність, є елементом системи вищого рівня (соціальної сфери, економіки тощо). Підсистеми туризму мають свої власні цілі, які одночасно є і цілями системи туризму, вони гармонійно пов'язані і збалансовані один з одним, елементи підсистем рухливі, можуть переходити з однієї підсистеми в іншу, характеризуватись різними станами та властивостями залежно від поточних потреб та завдань системи туризму.

Базовою підсистемою туризму є соціальна підсистема.

Соціальні відносини у сфері туризму виникають щодо реалізації основоположних немайнових прав туристів (право на відпочинок та дозвілля, право на свободу пересування, право на санаторно-курортне лікування, право на доступ до культурним цінностям та ін.

Соціальна підсистема туризму проявляється не тільки через вплив на соціальну складову суспільства, а й створює систему соціального туризму, яка функціонує як некомерційний сектор за підтримки держави та муніципалітетів, державних позабюджетних фондів, коштів працедавців. В склад соціальної системи входять органи державного та муніципального управління туризмом, державні та муніципальні підприємства та установи, що

надають державні послуги у сфері туризму, некомерційні освітні та наукові організації, установи соціального обслуговування населення, санаторно-курортні організації та т.д [29,с.62].

Економічною підсистемою туризму є туристський ринок. Туристський ринок характеризується цілісністю, структурованістю, взаємозалежністю та пов'язаністю із зовнішнім середовищем, ієрархічністю, цілеспрямованістю поведінки суб'єктів відносин у сфері туризму, самоорганізацією. Він включає в себе різні види діяльності та галузі економіки регіону, а також суспільні відносини у сфері туристичного підприємництва. Відповідно до Закону про туристську діяльність? туристська діяльність є одним із пріоритетних галузей економіки України. У свою чергу, особи, які здійснюють туристичну (туроператорську та турагентську) діяльність поряд з іншими суб'єктами надання послуг у сфері туризму, а також об'єктами та засобами підприємницької діяльності (об'єкти пізнавального та спортивного призначення, засоби розміщення, засоби транспорту та ін.), є складовою туристичної промисловості [41,с.48].

Метою економічної підсистеми туризму є створення конкурентоспроможної національної туристської індустрії, здатної до саморозвитку та, що забезпечує реалізацію крім економічних, також екологічних, соціальних, культурних та інших цілей туристичної системи.

Оскільки розвиток туризму сприяє розвитку суміжних галузей, можна говорити про те, що він дозволяє отримати мультиплікативний ефект в економіці регіону, в тому числі:

- сприяє розвитку спорту як окремої галузі народного господарства;
- стимулює розвиток засобів розміщення та об'єктів харчування;
- збільшення завантаження засобів розміщення та об'єктів живлення призводить до зростання доходів підприємств, що розширює їхні інвестиційні можливості;

- сприяє досягненню цілей регіональної політики щодо формування та функціонування інфраструктури. Кошти, що отримуються від туризму, будуть спрямовані на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг, розвиток систем зв'язку та організацію дорожнього обслуговування;
- надає безпосередній вплив збільшення товарообігу роздрібної торгівлі та обсягів реалізації сфери послуг;
- впливає на соціальну складову регіону (збільшення числа робітників місць, зростання доходів населення, підвищення якості життя населення регіону);
- приводить до раціоналізації природокористування;
- у більшості випадків на відміну від інших видів використання біологічних ресурсів туризм не призводить до їх фізичного знищення, зберігаючи цим біологічну різноманітність регіону;
- сприяє збереженню культурної самобутності місцевого населення;
- туризм виступає найбільш адекватною формою екологічної освіти;
- туризм сприяє відновленню психічного та фізичного здоров'я людини;
- інфраструктура, що створюється для розвитку туризму, може бути використана як для потреб туристів, так потреб місцевого населення;
- туризм генерує вторинний попит на товари та послуги (мультиплікативний ефект), одержуваний з допомогою швидкості обороту туристських витрат;
- розвиток туризму дозволяє отримувати додаткові фінансові ресурси за рахунок надходжень податків до регіонального бюджету, які за їх цільового використання можуть бути спрямовані на збереження історико-архітектурних пам'яток, благоустрій міст та сільських поселень [30,с.46].

Економічна ефективність туризму означає отримання виграшу (економічного ефекту) від організації туризму в масштабах регіону,

туристичного обслуговування населення регіону, виробничо-обслуговуючого процесу туристських фірм.

Економічна ефективність туризму є складовим елементом загальної ефективності суспільної праці та виражається певними критеріями та показниками. Проблеми ефективності туризму доцільно розглядати за допомогою системного підходу, який передбачає встановлення різних критеріїв та показників для різних рівнів управління та певну ієрархію цілей та відповідних їм критеріїв ефективності.

Позитивний вплив туризму на економіку регіону відбувається лише в тому разі, коли туризм у регіоні розвивається всебічно, тобто. не перетворює економіку регіону на економіку послуг. Іншими словами, економічна ефективність туризму передбачає, що туризм у регіоні має розвиватися паралельно з іншими галузями регіональної економіки [21,с.48].

Прямий вплив туризму на економіку регіону – це результат видатків туриста на купівлю послуг та товарів туризму. Гроші, витрачені туристами на місці перебування, створюють дохід, що призводить до ланцюгової реакції: витрати – доходи – витрати – доходи і т.д. Цей процес означає опосередкований вплив туризму на економіку регіону. Туризм генерує вторинний попит на товари та послуги, його непрямий внесок у економіку регіону проявляється в ефекті повторних витрат туристів на купівлю послуг та товарів у певний час та у певному місці. Цей ефект називається «ефект мультиплікації» чи «мультиплікатор».

У сучасній науковій літературі виділяють чотири моделі мультиплікаторів:

1. Мультиплікатор доходів включає три аспекти впливу туристичних витрат: пряма дія (витрати туриста на відпочинок: забезпечення прямого доходу готелі, ресторанів, барів, музеїв, різних шоу, спорту тощо); непрямий вплив (витрати туриста на комерційні операції з бронювання готелів, комісійні туристичних агенцій – постачальників товарів); стимулюючий вплив (витрати

туриста створюють додатковий дохід регіону, що призводить до зростання споживання, забезпечуючи стимул для економічної діяльності).

2. Мультиплікатор комерційних операцій відбиває збільшений товарообіг підприємств як наслідок зростання туристських витрат.

3. Мультиплікатор випуску туристичної продукції.

4. Мультиплікатор зайнятості [10,с.88].

Дохід від туристичної діяльності – це виручка організацій та підприємств від продажу туристам послуг та товарів. Дохід регіону – це податки, отримані з цієї виручки та залишаються у розпорядження регіону. Гроші туристів починають повністю працювати на економіку регіону, коли туристична організація купує місцеві (регіональні) товари та послуги. Продавці цих товарів та послуг, отримавши гроші від туристів, виплачують із них заробітну плату своїм працівникам, які, у свою чергу, витрачають їх на покупку товарів та оплату послуг тощо. Цикл повторюється. Частина грошей, отриманих від туристів, йде на сплату податків, створення фонду накопичення, купівлю імпортованих товарів та товарів, вироблених інших регіонах, тобто. є витік грошей з цього циклу.

Мультиплікаційний вплив туризму виявляється в тому, що в результаті ланцюгової реакції «витрати – доходи» дохід, що отримується від одного туриста, перевищує суму грошей, витрачених їм у місці перебування на купівлю послуг та товарів.

Соціальний ефект від розвитку туризму в регіоні проявляється насамперед у створення додаткових робочих місць у туристській індустрії, підвищення зайнятості населення, а також у стимулюванні розвитку слабких в економічному відношенні регіонів.

Розвиток туристичного комплексу в регіоні та підвищення якості туристичного комплексу обслуговування є додатковим джерелом формування доходної частини територіального бюджету [38,с.72].

Становлення та розвиток туризму як галузі характеризується системою певних економічних показників, що відображають кількісний обсяг реалізації туристських послуг та їх якісну сторону, а також економічні показники виробничо-обслуговуючої діяльності туристських суб'єктів господарювання.

Розвиток туристичного комплексу та туризму в регіоні не тільки позитивний, а й негативно впливає на економічну, соціальну та екологічну складові.

Зупинимося докладніше на деяких із них і виділимо позитивні (з погляду сталого розвитку) та негативні сторони їх діяльності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Деякі позитивні аспекти діяльності складових туристичної
індустрії**

	Економічний вплив	Соціально-культурний вплив	Екологічний вплив
Сфера розміщення	Зайнятість та дохід для місцевого населення; ринки для місцевих товарів та послуг; створення більш сучасною інфраструктури	Запобігання міграцій, особливо коли об'єкти розміщення розташовані в віддалених та сільських районах; збереження традиційного стилю архітектури	Альтернатива іншій, більше руйнівній діяльності; охорона довколишніх природних об'єктів
Круїзи	Розширення участі у міжнародному розподіл праці;	Концентрація діяльності близько терміналів	Створення фондів з дослідження та охорони зайнятість та дохід для місцевого населення природних об'єктів
Сфера розваг	Основа для початку диверсифікації місцевої економіки	Внесок у розвиток місцевих традицій	
Сфера харчування	Зростання споживання місцевих товарів; зв'язок з іншими секторами економіки (з сільським господарством та ін.)	Підтримка традиційних форм господарювання	Надання можливостей для розвитку споживання натуральних продуктів (а значить зменшення використання отрутохімікатів)

Продовження таблиці 1.1

Транспорт	Стимуляція розвитку суміжних галузей; внесення до бюджету регіону різних податків та зборів	Нові можливості культурно-соціального обміну	
-----------	---	--	--

Джерело: [21,с.58]

Прямий, непрямий та опосередкований вплив туризму на економіку територій незаперечний. Наукові дослідження в галузі впливу туризму на економіку регіонів перебувають у стадії формування та розвитку, подібні дослідження проводяться за участю Укрстату, Укртуризму, регіональних туристичних адміністрацій, зусиллями вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, консалтингових компаній, а також міжнародними організаціями, що займаються проблемами туризму. Так, Всесвітня рада з туризму та подорожей (WTTC), яка об'єднує провідних фахівців у сфері туризму та подорожей та веде роботу із залучення уваги урядів до туристської галузі як пріоритетного напрямку розвитку економіки, що регулярно проводить дослідження туризму на регіональний розвиток.

*Таблиця 1.2***Деякі негативні аспекти діяльності складових туристичної індустрії**

	Економічний вплив	Соціально-культурний вплив	Екологічний вплив
Сфера розміщення	Збільшення вартості оренди землі; втрата економічною незалежності	Сезонність зайнятості та низький статус посад для місцевих працівників	Інтенсивне використання ресурсів, забруднення води, зростання відходів та втрата с/г земель
Круїзи	Анклавність структур; мінімум фінансових потоків приймаючій стороні (на суші)	Використання іноземних працівників	Масивне забруднення твердими відходами; використання палива зі шкідливими домішками
Сфера розваг		Запозичення іноземних культурних цінностей, зіткнення матеріальних та духовних інтересів. Споживче ставлення до місцевої культури – ефект «зоопарку»	Шумове забруднення; деградація природних ресурсів та ландшафтів

<i>Продовження табл. 1.2</i>			
Сфера харчування	Зростання імпорту як загроза місцевим виробникам	Конфлікт із місцевим населенням, адже найкращі продукти пропонуються туристам	Зростання числа Пластикової упаковки; навантаження на с/г у зв'язку з збільшенням споживання
Транспорт	Економічна слабкість регіону через високу частку іноземного капіталу		Зростання переміщень створює додатковий шумовий вплив та повітряне забруднення

Джерело: [33,с.72]

Різноманітність туристичних продуктів та послуг ускладнює кількісну оцінку результатів туристичної діяльності. Ці труднощі пов'язані з тим, що обсяг туристичних товарів та послуг дуже важко визначити з низки причин. По-перше, всі товари та послуги, пов'язані з туризмом, споживаються також і місцевими жителями. Це відноситься до транспорту, громадського харчування, дозвілля та ін. По-друге, туристи купують як туристські, так і не туристські товари, до яких можна віднести продукти харчування, одяг, ліки та ін. По-третє, туристичні види діяльності виробляють як туристські, і нетуристські товари, зокрема, готелі можуть пропонувати побутові послуги, бізнес-послуги, послуги краси та ін. причин важко виміряти роль туризму в регіональній економіці.

1.3. Передумови розвитку регіонального туризму на основі природного потенціалу

Передумови розвитку території в багато в чому обумовлює розташований у її межах природно-територіального комплексу – ПТК (геосистема, ландшафт) – просторово-тимчасова система природних компонентів, взаємозумовлених у частини свого розміщення та тих, що

розвиваються як єдине ціле. Виявом цілісності служить відносна автономність, тіснота внутрішніх зв'язків, стійкість до зовнішніх впливів та ін.

Природно-територіальний комплекс (геосистема) – це «закономірне поєднання взаємозалежних біотичних та абіотичних комплексів, а також підпорядкованих комплексів, що відносно обмежені у просторі та функціонують як єдине ціле» [32,с.58].

Основними природними компонентами геосистем (ПТК) виступають:

- маси порід, що складають земну кору (літосфера);
- нижні шари атмосфери, надані повітряними масами (тропосфера);
- вода в рідкому, твердому та пароподібному стані (гідросфера);
- рослинність (флора);
- тваринний світ (фауна);
- ґрунт (біокісна підсистема).

Геосистема є якісно новим рівнем організації природи із властивою їй внутрішньою ієрархією (від відносно простих структурних рівнів до більш складних). Розрізняють зазвичай три розмірності: планетарний (епігеосфера), регіональний (ландшафтні або фізико-географічні зони, країни, провінції тощо) та локальний рівень (прості ПТК, з яких відбувається побудова регіональних геосистем (урочища, фації тощо). При цьому формування уявлень про ПТК (геосистеми) може здійснюватися або шляхом послідовного поділу великих ПТК вищих рангів з їхньої складові (щодо однорідних ділянок) – дедуктивний підхід, або шляхом об'єднання (угруповання) локальних геосистем у ПТК вищого рангу – індуктивний підхід [40,с.72]. Сфера господарської діяльності охоплює найчастіше регіональні та локальні геосистеми.

Особливістю екосистем є відсутність чітко обмежених просторових рамок, що дозволяє поширювати поняття екосистеми і на лісовий масив, і на дощову калюжу, та на екосистему регіону.

Природні системи (ландшафти, геосистеми) виконують низку функцій. У їх числі ресурсні, пов'язані із задоволенням матеріальних потреб людини (суспільства) у засобах виробництва, видах сировини та енергії, предметах праці та предметах споживання; екосистемні (екологічні), що передбачають надання потоку екосистемних послуг та послуг, пов'язаних з естетичними, етичними, моральними, культурними та іншими аспектами чи «духовних екологічних послуг» [51,с.92].

У найширшому сенсі природно-ресурсний потенціал розуміється як здатність екосистем без серйозної шкоди віддавати необхідну людині продукцію або виробляти корисну для неї роботу у конкретний історичний період. Не менш широке визначення природно-ресурсного потенціалу як теоретично граничного кількості природних ресурсів, яка може бути використана людством без порушення умов існування та розвитку суспільства.

Під природно-ресурсним потенціалом Дудник І.М. [5,с.26] розумів сукупність природних ресурсів території, доступну при цьому рівні розвитку техніки, технології та економічних відносин. У довідкових виданнях словом «потенціал» позначається сукупність всіх можливостей, коштів, запасів, які є в наявності або можуть бути використані у перспективі.

О. Г. Розметова, С. С. Парфило [35] виявили найбільш поширені смислові значення цього поняття як сукупності потужності, можливості, здібності, потенції, продуктивності, ефект. Вони визначають природно-ресурсний потенціал як показник, що характеризує сукупність природних ресурсів та їх сукупну продуктивність.

Митровцій І. під природно-ресурсним потенціалом розуміє «сукупність ресурсів, яка розташована в межах певної території, що використовується в народному господарстві або може бути залучена до господарського обороту при сучасному рівні розвитку продуктивних сил» [28].

На думку Н.В. Соколової, наведені вище визначення природно-ресурсного потенціалу не повністю розкривають його змісту. За її визначенням природно-ресурсний потенціал території - це здатність природних багатств забезпечувати сучасні та перспективні потреби громадського виробництва та населення цього рівні розвитку науки й техніки».

Таким чином, у більшості випадків поняття «природний потенціал» та «природно-ресурсний потенціал» розглядаються як синоніми. У ряді робіт природно-ресурсний потенціал ототожнюється з природно-економічним потенціалом, хоча очевидно, що величина природно-ресурсного потенціалу визначається технічними, економічними, екологічними та іншими факторами.

Ми вважаємо, що під природно-ресурсним потенціалом слід розуміти сукупність природних умов та ресурсів, що використовуються при даному рівні розвитку техніки, технології та економічних відносин.

Особлива увага приділяється розгляду саме природно-ресурсного потенціалу у туристичній діяльності. У сфері туристично-рекреаційної діяльності, розглядаються такі компоненти природних ресурсів:

1. Бальнеологічні ресурси;
2. Фітолікувальні ресурси;
3. Ландшафтно-рекреаційні ресурси;
4. Кліматичні ресурси [27,с.58].

1. Бальнеологічні ресурси це природні лікувальні ресурси, які використовуються для немедикаментозного лікування на курортах та поза курортними умовами. Ці ресурси беруть участь в основному процесі суспільного виробництва – відтворення робочої сили, беруть участь у безперервному оновленні фізичних сил та розумових здібностей людини. До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води та бруд.

Найбільшим бальнеологічним регіоном України є Карпатський регіон, зокрема, Прикарпаття. Тут відомо понад 200 джерел та свердловин мінеральних вод.

Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ та 16 джерел мінеральних вод.

Також в Україні експлуатується 7 торф'яних та 10 сульфідних родовищ як грязелікування. Відомі такі грязьові курорти Львівської області, а також Бердянськ, Євпаторія, Хаджибей [10,с.75].

2. Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їх водоохоронно-захисними заходами, цілющим впливом на організм людини та сприятливим санітарно-гігієнічним тлом для лікування, відпочинку, туризму.

Площа Українських лісів державного значення становить 6,9 млн. га, а тих, що можуть використовуватись для рекреаційної діяльності 4 млн. га. На базі комплексної оцінки виділено 265 придатних для рекреаційного освоєння території та окремих місцевостей загальною площею понад мільйон гектарів (табл. 1.3)

Таблиця 1.3

**Розміщення окремих територій, які підходять для рекреаційного
освоєння**

Природні зони	Кількість місць відпочинку	Загальна площа, тис. га	Площа, покриття лісом, тис. га
Полісся	30	138	126
Лісостеп	145	646	596
Степ	62	149	85
Карпати	28	397	292
Усього	265	1330	1099

Джерело: [27,с.64]

3. Серед ландшафтних рекреаційних ресурсів особливе місце посідають гори. Різноманітність природних ландшафтів, наявність екстремальних

сприятливих та комфортних умов дають можливість розвиватись різним видам рекреаційної діяльності – від спортивних до санаторно-лікувальних.

Гірничо-рекреаційні ресурси нашої держави зосереджені у Карпатах та Кримських горах.

4. Кліматичні ресурси є важливою умовою розвитку рекреаційного господарства, оскільки вони визначають загальну комфортність території щодо лікування та відпочинку. Кліматичні умови деяких регіонів протипоказані для відвідування рекреантами з певними захворюваннями, а в інших кліматичних умовах такі хворі будуть чудово почуватися.

Україна належить до країн із сприятливими погодними умовами для літніх видів рекреації [33,с.67]. Тривалість сприятливого періоду для зимових видів рекреації коливається від 20-26 днів на півдні та до 40 і більше на півночі та північному сході.

При розгляді природних ресурсів було виділено лише деякі з найбільш попитових прикладів об'єктів надання даного виду ресурсів на українському туристичному ринку. Цей список об'єктів регулярно поповнюється. Вищевикладена класифікація природно-ресурсного потенціалу перестав бути єдиною і включає у собі далеко ще не всі види природних ресурсів, отже, вимагає доопрацювання [53,с.68].

Більшість українських класифікацій застарілі та потребують суттєвого оновлення. У викладеній класифікації не розглядаються такі важливі компоненти природно-ресурсного потенціалу України, як пляжні ресурси та водно-болотні угіддя.

Пляжні ресурси посідають особливе місце серед рекреаційних ресурсів. Понад 55% рекреантів світу так чи інакше пов'язують свій відпочинок та оздоровлення із перебуванням біля води. Відомо, що перебування на пляжі є особливо корисним для оздоровлення людей, тому що тут на організм діє комплекс оздоровчих факторів, пов'язаних зі стихією моря.

Пляжні ресурси України зосереджені в приморських територіях Одеської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей та в Криму. Найвищу рекреаційну цінність має територія південного берега Криму.

Важливе місце серед типів ресурсного потенціалу займають також водно-болотні угіддя України. Як приклад – водно-болотні угіддя Придунав'я. Головним фактором, що сприяє розвитку туризму в Українському Придунав'ї є наявність цінних природних комплексів, що відрізняються унікальністю тваринного світу та високою біорізноманітністю. Поряд з можливістю розвитку оздоровчого туризму, у тому числі морського, регіон має особливий потенціал для організації екологічних стежок та місць спостережень за птахами (бердсводчинга), екологічним туризмом, туризмом, пов'язаним з аматорським риболовством та полюванням, сільським туризмом, етнографічним, історичним та науковим туризмом [19,с.102].

Особливе місце посідають також і природно-заповідні території та об'єкти. Це заповідники та заказники різних форм та напрямів заповідання, національні природні парки, дендропарки, цінні природні об'єкти, пам'ятки природи місцевого значення, пам'ятки садово-паркової культури. рекреаційна діяльність тут допускається лише у тих місцях та в тому обсязі, який гарантує збереження цінних природних комплексів.

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України зросла більш ніж вдвічі. Станом на листопад 2009 року до його складу входять понад 7200 територій та об'єктів загальною площею 2,8 млн. га, що становить 4% території держави. Сюди входять 17 природних та 4 біосферні заповідники, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва. Попри це площа природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 15%.

Отже, природно-ресурсний потенціал України є одним із найважливіших компонентів розвитку туристичної галузі у нашій країні. Завдяки сприятливим кліматичним умовам, на які багата Україна, можна використовувати і відвідувати різні туристичні регіони як в зимовий, так і в літній період. Оцінка туристичного природно-ресурсного потенціалу дозволить сформувати екологічні маршрути, які не вимагають великих матеріальних вкладень, а отже, буде дотримуватися прийнятна цінова політика для українського туриста.

Для України ресурсами екологічного туризму можуть стати – різноманітність природних зон, ландшафтів, велика кількість заповідників, заказників, національних парків, культурних пам'яток, відносно низька щільність та традиційна гостинність населення.

Плануванню екологічних турів має передувати серйозний збір специфічної інформації про регіон, що включає такі параметри, як особливості клімату, продовольчі ресурси території, щільність населення та його можливу участь у забезпеченні туристської програми, традиції та звичаї місцевих жителів, рекреаційна ємність території.

Світова практика екологічного туризму довела, що ефективними туроператорами та консультантами можуть бути наукові установи, природоохоронні організації, заповідники, фонди та товариства, які планують та реалізують природоохоронні заходи.

Висновок до розділу 1

Соціальна роль туризму для розвитку регіону (області) розкривається через такі соціально-економічні ефекти, як: сприяння росту економіки (інвестиції, мультиплікаційний ефект на суміжні галузі і економіку у цілому); зростання зайнятості населення; підвищення рівня життя населення регіону; поповнення державного і місцевих бюджетів через сплату податків і зборів

суб'єктами підприємницької діяльності; сприяння покращенню інфраструктури і благоустрою міст і селищ; розвиток людського потенціалу.

В Україні територіальна диференціація природних, соціальних та економічних ресурсів зумовила суттєві диспропорції між різними частинами країни, що обумовило її поділ на туристичні регіони. Одним із туристичних регіонів є Карпатський, до складу якого входять чотири області Західної України: Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька. В нашому дослідженні найбільша увага буде зосереджена на дослідженні туризму Закарпатської області.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка природного потенціалу в Закарпатській області

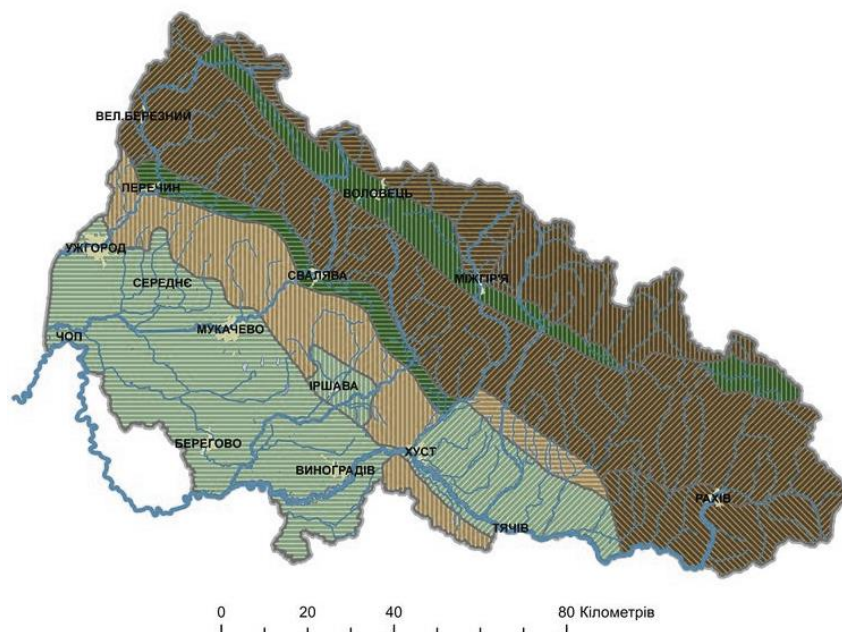
Закарпатська область є однією з наймолодших областей України – вона утворена у січні 1946 року. Унікальне геополітичне розташування на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, відводить важливу роль регіону в інтеграцію України в європейські структури.

Область розташована на крайньому південному заході України, є географічним центром Європи. Має різноманітний рельєф та кліматичні умови. Закарпаття – єдина область України, яка розташована за головними Карпатськими хребтами. Це підсилює її транспортну віддаленість від решти території країни, зв'язок з якою можливий лише через перевали. Найбільше значення серед них мають Ужоцький (абсолютна висота 889 м), Верецький або Ворітський (839 м), Воловецький або Бескидський (1014 м), Торунський (930 м) разом з Вишківським (941 м) та Яблуницький, або Татарський (931 м). Закарпатська область знаходиться в межах двох великих фізикогеографічних одиниць – Карпатської гірської (4/5 території) та Закарпатської низовинної. Якщо природні умови останньої (рельєф, клімат, ґрунторослинний покрив тощо) майже всюди сприятливі для господарського освоєння людиною, то в Карпатах найкращі умови для цього мають міжгірні улоговини, долини рік, пологі схили і частково низькогір'я. Найвища точка України – гора Говерла (2061 м) – знаходиться на території Закарпатської області.

Розташування території області переважно в гірській (близько 80%) місцевості зумовлює наявність специфічних корисних копалин, особливого клімату, спеціалізації сільського господарства тощо. З точки зору ефективності, варто наголосити на тому, що сприятливі умови для ведення

господарства є на низинній території, а також у міжгірних улоговинах, долинах рік, пологих схилах та частково низькогір'ях Карпат. Українські Карпати входять в Карпатську гірську систему, яка поєднує одразу шість країн Європи. Гори чітко простягаються із північного заходу на південний схід і в тому ж напрямку збільшується їх висота та крутість схилів. Найвищими система в Українських Карпатах є масиви Чорногора та Свидовець. Полонинський хребет простягається від витоків річки Уж до річки Тересва, а його висота коливається в межах 1200-1500 м над рівнем моря. Гірські системи порізані долинами річок та полонинами Руна (1479 м), Стій (1677 м), Менчул (1501 м) та ін. Найвищими горами Українських Карпат в межах Закарпаття є Говерла (2061 м), Бребенескул (2032 м), Піп Іван Чорногірський (2022 м), Петрос (2020 м). На південь від Чорногори знаходяться Рахівські гори, або як інакше їх називають Гуцульські Альпи. Північніше Полонинського хребта знаходиться Верховинський хребет з масивами Горгани та Бескиди. Південніше від Полонинського хребта – Тур'яБоржавська долина, яка відділяє його від Вигорлат-Гутинського хребта. Хребет – система згаслих вулканів.

СХЕМА ПРИРОДНИХ ЛАНДШАФТІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1 – рівнинні ландшафти; 2 – низькогірні; 3 – міжгірські; 4 – гірські

Рис.2.1 Схема природних ландшафтів Закарпаття

На північний схід від м.Берегово розташоване Берегівське вулканічне горбогір'я. На схід від с.Рокосова (Хустський район) Закарпатська низовина переходить у долину річки Тиса. Поблизу смт.Солотвино (Тячівський район) в місцях виходу соленосних відкладів – гострі скелі, зубчасті гребені, лійки тощо. Рельєф Закарпатської області вкрай різноманітний та значною мірою впливає на життя населення, що тут проживає. Схили гір вкриті цінними породами дерев, на вершинах гір – багато полонин, в долинах річок – сади, виноградники, поля, великі населені пункти. Селі, обвали, ерозія, зсуви часто стають визначальними для ведення господарської діяльності та забезпечення належного функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо.

Клімат Закарпаття є помірно континентальним з достатнім та надлишковим зволоженням, нестійкою весною, не дуже спекотним літом, теплою осінню і м'якою зимою. Клімат Закарпаття в Українських Карпатах є найсприятливіший за кількістю комфортних днів для активного відпочинку. Тут переважає морське повітря помірних широт, яке південно-західними вітрами переноситься з Атлантики та Середземного моря. Це повітря зумовлює в зимовий період досить високі температури і відносну вологість повітря. Кліматичні умови на території області дуже різняться і залежать від висоти над рівнем моря та від орієнтування та експозиції гірських схилів. Загалом вирізняють три кліматичні райони: низовинний, передгірний, гірський. Рівнинна територія області характеризується теплішою середньою температурою: середня температура липня $+20^{\circ}\text{C}$, а січня -4°C . Абсолютний максимум температур у м.Берегово. Закарпаття є досить зволеним регіоном, найбільше опадів випадає на сході та північному сході (близько 1400 мм опадів), найменше – у районі міст Чоп і Берегово. Понад 60% опадів випадає влітку [34,с.48].

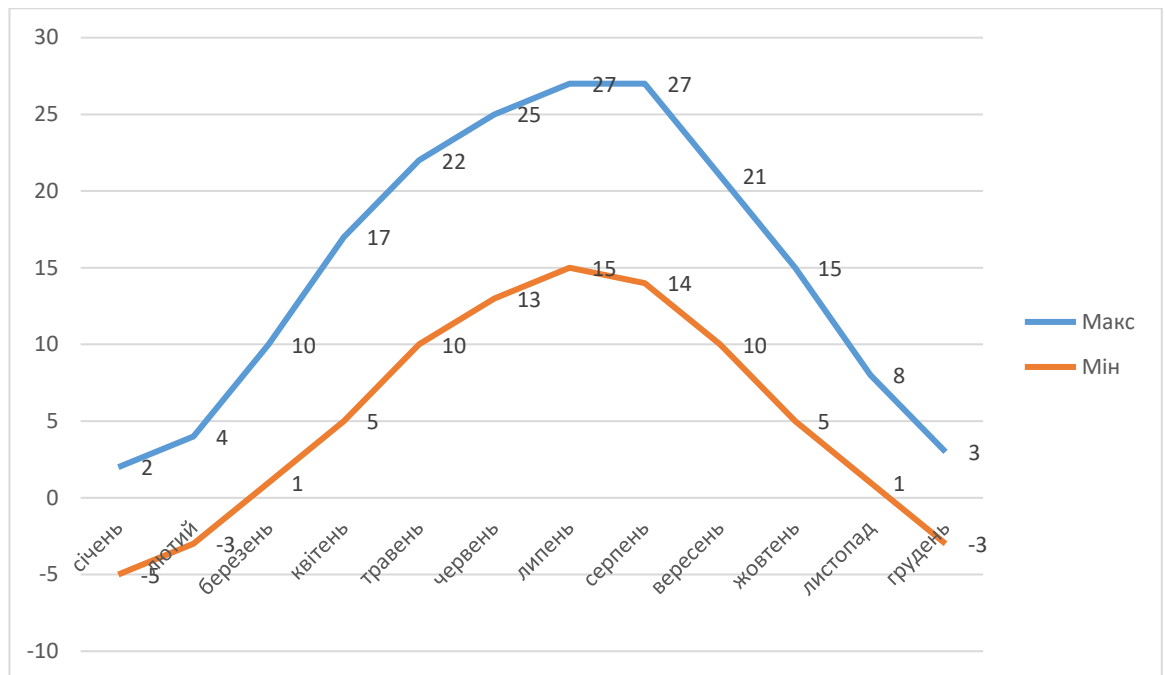

Рис.2.2. Середня мінімальна та максимальна температура в
Закарпатській області по місяцям [37]

На території області чітко розмежовуються чотири пори року: зима – коротка, м’яка, тепліша ніж в інших регіонах, сильні морози бувають рідко, сніговий покрив нестійкий; весна починається на початку березня на рівнинній території, через часті циклони характеризується погодніми змінами, починається в кінці лютого, у квітні-травні температура може підніматися до $+35^{\circ}\text{C}$, проте майже постійно бувають весняні приморозки, в горах в цілому прохолодніше; літо починається в травні, його початок здебільшого вологий через переважання помірних широт, в горах температура приблизно на $10-12^{\circ}\text{C}$; осінь триває 80-90 днів, в кінці жовтня починаються приморозки, при надходженні теплих морських мас із Середземномор'я – настає тепла погода з дощами. У гірських територіях існує суттєва відмінність у кліматі, що пов'язано із висотою над рівнем моря, формами рельєфу тощо. В цілому ж на кожні 100 м температура в повітрі зменшується на $0,4-0,7^{\circ}\text{C}$. Внаслідок цих особливостей тут можна вирощувати виключно невибагливі с/г культури. В гірських долинах виникають умови для вирощування окремих видів овочів та зернових. З точки зору кліматичних особливостей на території області

спостерігаються сприятливі умови для розвитку сільського господарства, втім найкращі ці умови – в низовині. Також важливий акцент на кліматичних особливостях можна ставити при формуванні програм зимового та літнього відпочинку людей.

Найвищий показник природно-ресурсного потенціалу в області мають Рахівський та Тячівський райони. Він формується за рахунок наявності в цих районах значних мінеральних ресурсів. Найнижчі показники ПРП у Воловецькому та Перечинському. На території області налічується 284 родовища із 26 видами різноманітних корисних копалин. З них: 12 родовищ газів, 4 – вугілля бурого, 3 – ртуті, 4 – кольорових (свинець, цинк), 4 – дорогоцінних металів, (золото, срібло,) 4 - гірничорудні (каолін, глина бентонітова), 4 - гірничохімічної сировини, (сіль, барит сировина мінеральних фарб та для вапнування кислих ґрунтів), 179 – будівельних матеріалів в тому числі 81 - сировини цегельночерепичної, 50 - каменю будівельного, 22 - каменю облицювального, 5- каменю пиляного, 8 - піску, 3 - глини тугоплавкої, 3- п ерліту, 1- сировина скляна, 2- суміш гравійно-піщана, 1-сировина керамзитова.

Таблиця 2.1

Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області

Регіон, область	Потенціал ресурсів (‰)						
	Мінеральних	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Природних рекреаційних	Інтегральний
Закарпатська	0,75	7,75	4,77	4,29	0,02	7,04	24,62
Україна	282,56	130,76	443,83	41,699	4,74	96,41	1000,00

Джерело: [37]

Балансові та умовно балансові запаси з невизначеним промисловим значенням вільного газу родовищ, що розвідуються складають близько 4,661 млрд.куб.м. До промислової розробки залучено 2 родовища – Солотвинське та

Русько-Комарівське на інших - проводиться розвідка. Запаси бурого вугілля зосереджені на 4 родовищах і складають 39,1 млн.т (0,4% від загальних запасів в Україні). До експлуатації залучене 1 родовище – Ільницьке. Руди золота представлені двома родовищами – Мужіївським та Сауляк. Руди кольорових металів представлені трьома родовищами – Гаврищук, Квасівське та Берегівське. В результаті розробки ділянки надр Мужіївського золотополіметалічного родовища підприємством ТОВ “Закарпатполіметали” здійснювався негативний вплив на навколишнє природне середовище шляхом забруднення ґрунту, поверхневих та підземних вод. На території родовища знаходяться відвали рудовмістних порід площею близько 5,75 га та об’ємом до 120 тис. м³. На прилеглих до підприємства територіях за даними моніторингу зафіксовано перевищення вмісту свинцю та міді в пробах ґрунту, у воді підвищений вміст кадмію. Серед родовищ гірничо-хімічного напрямку в області присутні сіль кухонна, сировина для вапнування кислих ґрунтів, барит та сировина для мінеральних фарб. Розробляється Біганське родовище баритів, балансові запаси якого складають 2,9 млн.т. за промисловими категоріями А+В+С1 і С2. Область налічує 5 родовищ мінеральних фарб із запасами 6209,2 тис.т., які не розробляються. Закарпатська область одна із найбільш багатих на цеоліти, які представлені 3 родовищами: - Сокирницьким, Саригич, та Зеленокам’яним. Запаси цеолітів складають 128,64 млн.т за кат. А+В+С1 і 154,9 млн.т за кат. С2 [37].

Закарпатська область володіє добре розвиненою сировинною базою будівельних матеріалів, на території якої налічується 179 родовищ корисних копалин для будівництва. На даний час ліцензовані 63 родовища. Розвіданих родовищ каменю облицювального в області налічується - 22, із яких наявні ліцензії у - 7, каменю будівельного налічується - 50 родовищ, з яких наявні ліцензії у 28. Закарпатська область налічує 81 родовище сировини цегельночерепичної з запасами 81,4 млн.м³ за промисловими категоріями А+В+С1, з яких ліцензовані 7 родовищ. Підземні прісні води для

господарсько-питного і виробничо-технічного водопостачання розвідані на 24 ділянках. Ліцензовано 11 ділянок, балансові запаси прісної води складають 344,99 тис. м³/добу. Мінеральні підземні води розвідані на 38 ділянках, ліцензовані - 36. Сумарна кількість запасів становить 4215,0 м³/добу. Термальні води представлені єдиним на Україні „Берегівським” родовищем, балансові запаси якого становлять 0,871 тис. м³/добу.

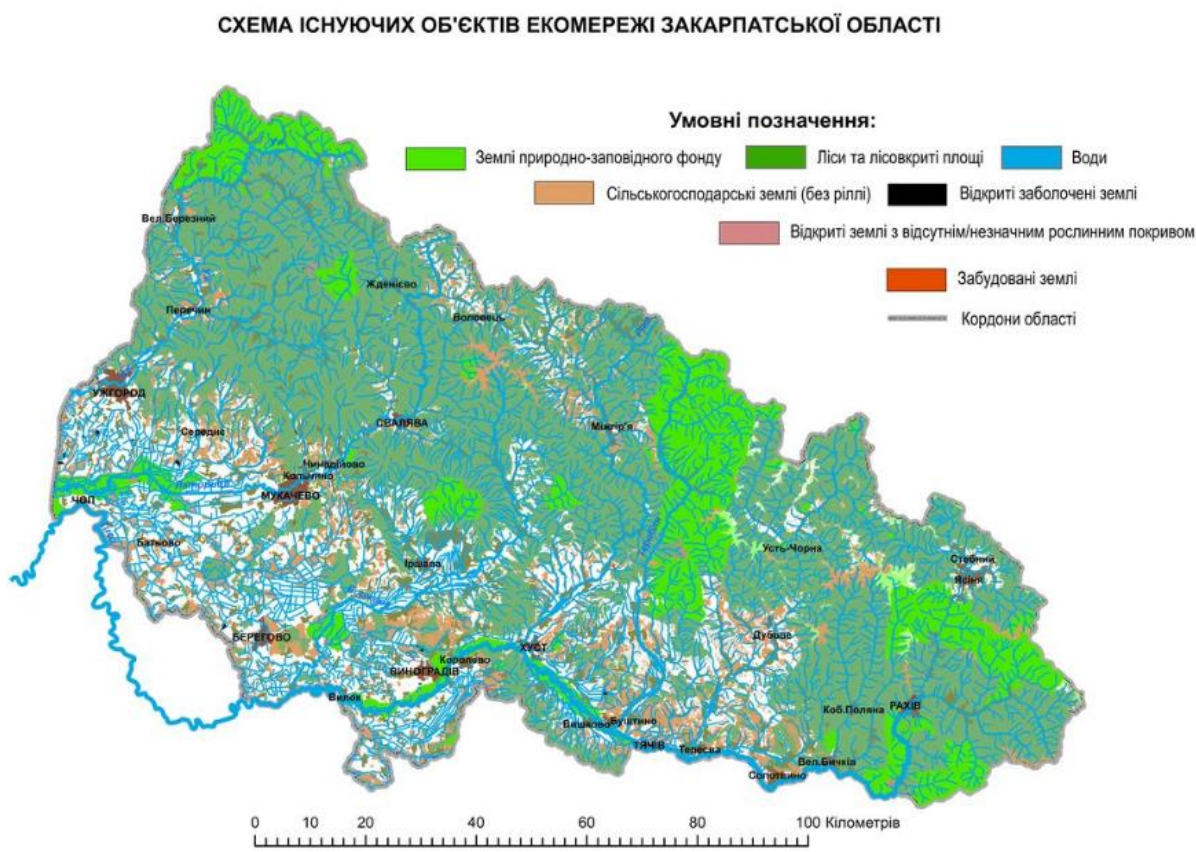

Рис.2.3. Схема існуючих об'єктів екомережі Закарпатської області [37]

Землі сільськогосподарського призначення є основним ресурсом для сільськогосподарського виробництва. Станом на 1 січня 2021 року в області обліковується 387,7 тис. гектарів сільськогосподарських угідь, у тому числі 192,5 тис. гектарів ріллі. Сьогодні у власності і користуванні особистих селянських господарств перебуває 88,7 відсотка сільгоспугідь та 84,4 відсотка ріллі. У користуванні сільгосппідприємств знаходиться 43,6 тис. га або 11,2 відсотка сільськогосподарських угідь, у тому числі 30,0 тис. га ріллі або 15,6 відсотка від загальної площі ріллі. Найбільшу валову частку в структурі земельного фонду області займають ліси та інші лісовкриті площі – 56,7 % ,

сільськогосподарські угіддя – 35,3 % , забудовані землі – 4,0 % та інші. Значні обсяги рослинницької продукції в області вирощуються в складних кліматичних умовах передгірської зони із складним рельєфом та невеликих за розмірами полях, і є ризиковим та піддаються негативному впливу зовнішніх факторів, зокрема погодних умов (практично щорічні весняні заморозки, підтоплення, градобої, тощо).

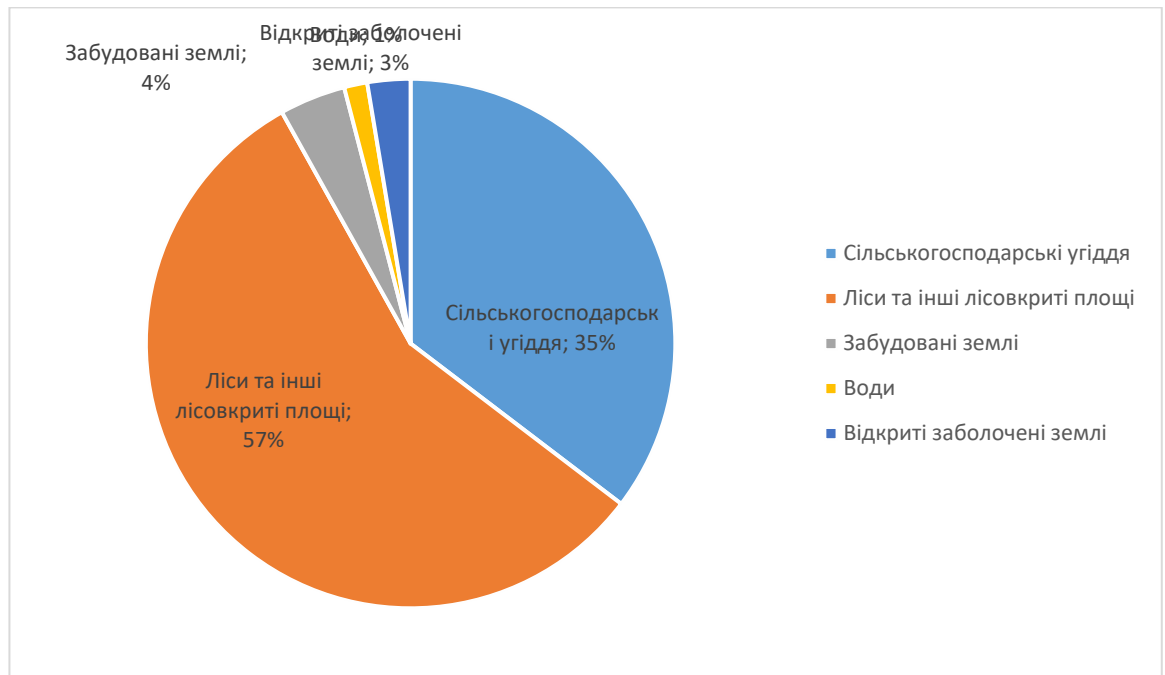

Рис.2.4. Структура земельного фонду Закарпатської області (станом на 01.01.2021) [37]

На сьогодні рибництво як галузь рибного господарства в Закарпатській області розвивається у двох напрямках – холодноводне вирощування райдужної форелі і тепловодне вирощування коропа українського лускатого, дзеркального, рамчастого; товстолоба білого, строкатого та їх гібридів; білого амура; судака; щуки; сома. З природоохоронною метою дещо освоєна методика вирощування червонокнижних видів аборигенної іхтіофауни – харіуса європейського та лосося дунайського.

За даними екологічного паспорту Закарпатської області станом на 2018 рік видано 103 спеціальні дозволи на користування надрами (мінеральна вода, вода питна, будівельні корисні копалини, води термальні, золото тощо).

Усі річки Закарпатської області беруть свій початок у високогірній частині Карпат і належать до басейну однієї із найбільших приток Дунаю – ріки Тиса, яка є основною водною артерією області. Площа басейну річки – 157 186 км². Довжина р. Тиса складає 966 км. Основна частина стоку р. Тиса формується на території чотирьох держав (рис.2.5):

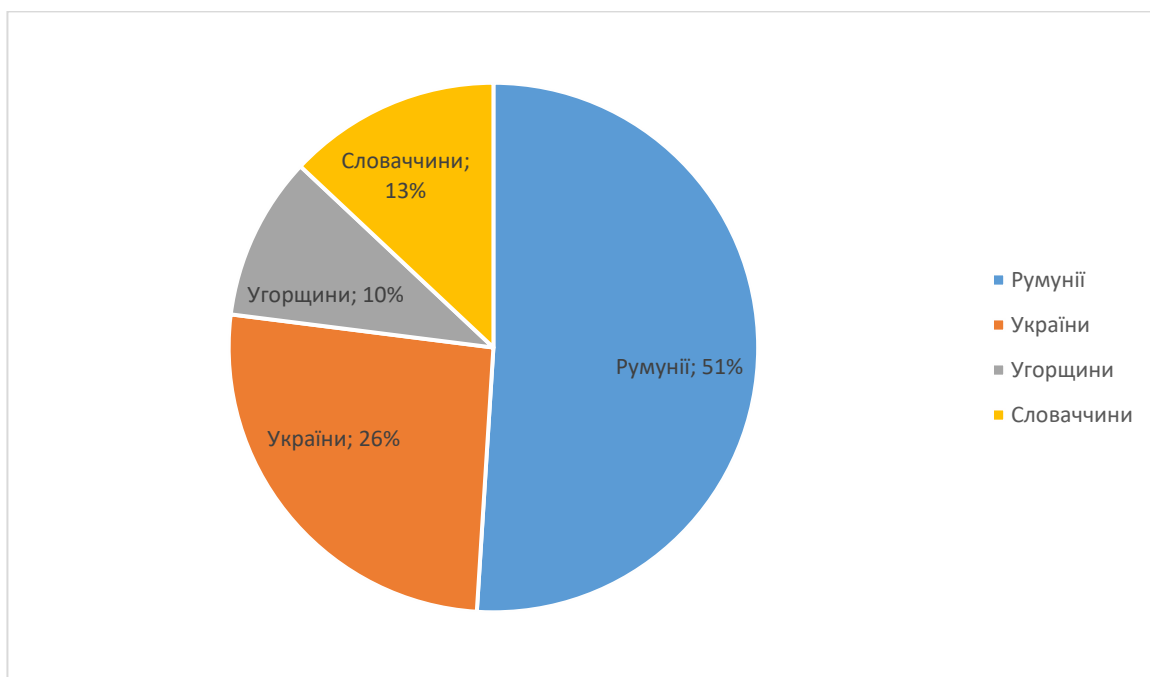

Рис.2.5. Сток річки Тиса по країнам, % [37]

Отже, сток річки Тиса складають Румунія – 51 %, Україна – 26 %, Угорщина – 10 % та Словаччина – 13 %.

На території Закарпатті також є солоні озера. Знаходяться вони у Тячівському районі (села Теремля, Нересниця та с.м. Солотвино). Найвідоміше із них – озеро Кунігунда.

За якістю та кількістю мінеральних вод Закарпаття займає перше місце в Україні. В області наявні майже всі аналоги найвідоміших у світі мінеральних вод: гідро-карбонатні натрієві, гідро-карбонатні сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфідні, миш'яковисті, кремнієві. Всього на території області 62 родовища, 30 типів та 400 видів вод.

Закарпатська область – найбільш лісиста область в Україні, запаси деревини, якої оцінюються майже у 211,3 млн. м³.

Рис.2.6. Термальні джерела Закарпаття [37]

Закарпатська область має цілий ряд територій, статус яких наразі не визначений відповідною процедурою оголошення такого статусу. Зокрема наявність природних ресурсів робить їх цікавими як з точки зору потенційних інвестицій, так і з точки зору захисту таких ресурсів від надмірного антропогенного впливу з метою запобігання або зменшення динаміки їх використання і уможливлення в подальшому відновлення таких ресурсів. Зокрема, в постанові Кабінету міністрів України від 15 грудня 1997 року №1391 6 населених пунктів мали статус курортних: с.Сойми (Міжгірський район), с.Чинадієво (Мукачівський район), с.Кваси (Рахівський район), с. Поляна та Голубине (Свалявський район), с.Шаян (Хустський район).

Постанова втратила чинність у 2017 році, втім завдання, які передбачаються законодавством про курорти, актуальні для перерахованих територій. Схема планування території Закарпатської області передбачає розвиток оздоровчої галузі на території Тячівського району – смт Солотвино. Однак цей населений пункт через ситуацію зі станом Солотвинського солерудника наразі не може розглядатися як курорт, позаяк там необхідні

заходи з усунення наслідків провалля, яке утворилося внаслідок інтенсивного видобутку солі шахтним методом. Потребують також свого визначення зі статусом території ур. Драгобрат (Рахівський район), Синяк (Мукачівський район), Косино (Берегівський район), Берегово, Свидовець (Тячівський і Рахівський район), Боржава (Свалявський, Міжгірський, Воловецький райони) тощо. Зважаючи на існування процедури з оголошення території курортною відповідно обласного та державного значення, органам місцевого самоврядування слід визначитися із таким статусом та провести відповідні дослідження, необхідні для підготовки відповідних клопотань про оголошення територій курортними.

В області опрацьовується також питання формування мережі туристичних шляхів Закарпатської області, а також обґрунтування на таких шляхах джерел мінеральних вод. Свій потенціал мають регіони термальних вод, які наразі використовуються для організації відпочинку людей. На карті зображено розміщення термальних зон Закарпаття.

2.2. Моніторинг розвитку туризму в Закарпатській області

Закарпатська область займає дуже вигідне геополітичне положення, знаходиться в географічному центрі Європи і межує з чотирма її країнами. Саме таке вигідне географічне розташування та наявність рекреаційних ресурсів дає можливість розвивати різні напрями туристичної діяльності. Рекреаційні ресурси Закарпатської області складають унікальний рекреаційний і соціальний потенціал, на основі якого сформувалися бальнеологічні й кліматичні курорти з санаторно-оздоровчими закладами різних форм власності.

Природно-рекреаційні можливості області становлять 5,2 % об'ємного і 5,1 % вартісного потенціалу природно-рекреаційних ресурсів України. Область є унікальною екологічною системою заходу України з різноманітним

рельєфом та кліматичними умовами. Її територія на півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Від інших регіонів країни область відділяють Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький і Воловецький перевали.

Рекреаційні ресурси Закарпаття включають: бальнеологічні; лісові та кліматичні; біологічні; водні; історико-культурні (багатонаціональна кухня, колоритні традиції); ландшафтні.

Одними із найважливіших природних ресурсів області є бальнеологічні, що включають лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит. Мінеральні лікувальні води є найціннішим видом бальнеологічних ресурсів. У Закарпатській області широко поширені родовища лікувальних мінеральних вод різних типів. За кількістю та якістю лікувальних мінеральних вод Закарпаття займає перше місце на Україні. Тут зосереджено 620 мінеральних джерел, з яких понад 300 є вивченими [32,с.68].

У області виявлено і досліджено понад 700 водопроявів у складі 67 основних родовищ мінеральних вод біля 30 типів. Із 609 населених пунктів Закарпаття – водопрояви є у 235. На території Закарпаття нараховується близько 50 джерел термальних вод, проте більшість з них знаходяться на території низинних районів області.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних закладів області у 2021 р. складає 511 одиниць, із них: 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних (рис. 2.7).

У Закарпатті знаходиться 474 сільських садиби. Більша частина яких знаходиться у Свалявському, Міжгірському та Берегівському районах (відповідно 68, 59 і 49 сільських садиб). Якщо підрахувати у відсотках, то до всіх садиб у Закарпатській області на Свалявський район припадає 15,9%, на Міжгірський – 12,8%, на Берегівський – 11,6%. Незначна кількість сільських садиб знаходиться в таких регіонах, як Іршавський, Ужгородський та

Виноградівський (10, 9, та 7 садіб відповідно), у відсотках до загальної кількості – 1,8%, 2,2% та 1,4% (рис. 2.8).

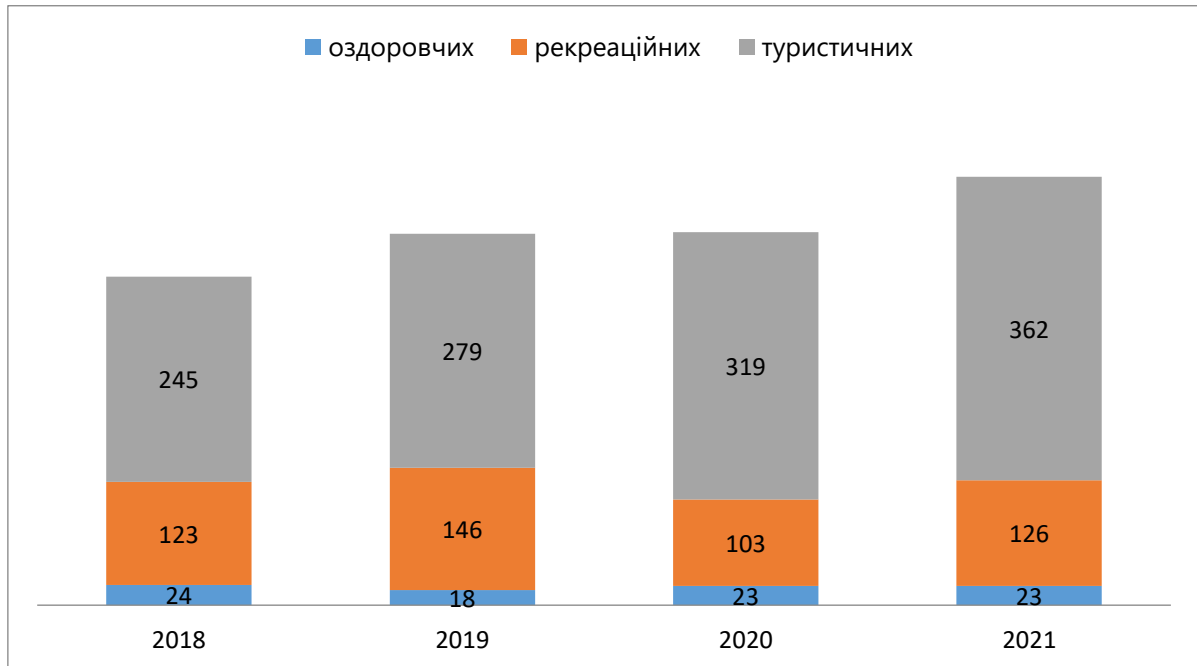

Рис.2.7.Мережа туристичних закладів Закарпатської області

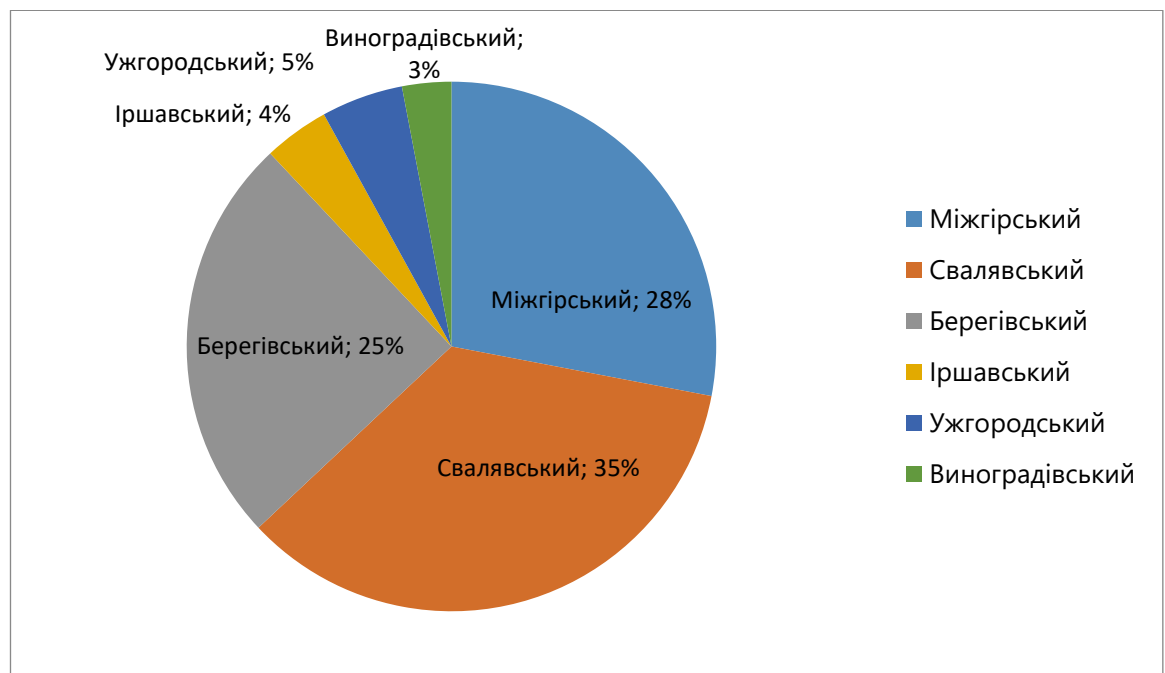

Рис. 2.8 Структура розміщення сільських садіб у Закарпатській області

[37]

Дослідження колективних засобів розміщення: готелів, аналогічних їм та спеціалізованих закладів демонструє поступове їх зменшення, що пояснюється їх моральним старінням (табл. 2.2).

У табл. 2.3 наведемо показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Закарпатській області за 2017-2021 рр.

З проведеного аналізу доступної інформації можемо зробити висновок, що загальна кількість санаторно-курортних закладів у Закарпатській області зменшується.

Таблиця 2.2

**Аналіз колективних засобів розміщення в Закарпатській області
протягом 2019–2021 рр.**

Рік	Кількість колективних засобів розміщення, одиниць		
	Усього	Готелі	Спеціалізовані засоби розміщення
2019	287	229	58
2020	268	213	55
2021	250	208	42

Джерело: [37]

Зокрема, санаторіїв та пансіонатів з лікування протягом 2020- 2021 рр. нараховувалося 19 одиниць, що на 2 одиниці або 9,52 % менше за 2019 р. Як свідчать дані таблиці, санаторіїв-профілакторіїв протягом 2020-2021 рр. взагалі не функціонувало на території Закарпатської області, у той час, коли роком раніше їх біло 2 одиниці.

Таблиця 2.3

**Показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у
Закарпатській області за 2017-2021 рр.**

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням	Санаторії профілакторії	Будинки і пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку
2017	22	7	4	25
2018	22	4	5	27
2019	21	2	4	29
2020	19	-	4	23
2021	19	-	4	19

Джерело: [37]

Закарпатська область також має успішний досвід реалізації транскордонних проектів у сфері туризму, серед яких:

- «Велокраїна» (в рамках програми транскордонного співробітництва Румунія – Молдова – Україна);
- проект «Зелені Полонини» – зелена магістраль для розвитку туризму та співпраці;
- проект «Управління транскордонними дистанціями в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні»;
- «Гостинний дім» – Програма розвитку транскордонного багатокультурного екоагротуризму: туризм, обмін культурними цінностями, економічний розвиток;
- проект «Міст через українсько-словацький кордон»;
- проект Програми добросусідства Польща – Білорусь – Україна за фінансової підтримки ЄС «Створення передумов для розвитку туристичної інфраструктури прикордонних територій на базі замкових комплексів».

Саме практика здійснення таких проектів сприяє налагодженню контактів із зарубіжними партнерами і дає змогу розробляти спільну стратегію дій.

У структурі валової доданої вартості належну частку має також і сфера обслуговування, проте відсутність окремих об'єктивних статистичних даних, зокрема у сфері туризму, не дозволяє виявити їх частку, а отже об'єктивно оцінювати вплив на зміни на ринку (табл.2.4.).

Таким чином, розглянувши табл.2.4. відзначили, що у 2020 році значн зменшилась кількість туристів. Це пов'язано з пандемією Covid-19. У 2021 році ситуація почала налагоджуватись та спостерігаємо зростання і кількості туристів і прибутку підприємств.

Таблиця 2.4

Показники туристичної діяльності за 2017-2021 рр.

Рік	Кількість обслуговуваних туристів, осіб	Обсяг наданих туристичних послуг, тис.грн
2017	338535	344431,1
2018	327791	312378,5
2019	392684	474159,1
2020	336765	683476,2
2021	363543	815154,7

Джерело: [37]

Таким чином, загалом Закарпатська область володіє потужним туристично-рекреаційним потенціалом та користується доволі високим попитом як серед вітчизняних туристів та і серед іноземних.

2.3. Географія туризму в Закарпатській області

За останнє століття Закарпаття під різними назвами входить до складу багатьох державних утворень: Австро-Угорщини, Чехословацької Республіки, Карпатської України, Угорщини, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки, України [1, с. 16].

Окрім інших галузей народногосподарського комплексу на Закарпатті стрімкими темпами розвивається туризм – один із найперспективніших напрямів життєдіяльності сучасної людини. Цей процес вимагає пильної уваги дослідників.

В даний час туризм як сфера господарського комплексу забезпечує десяту. частину світового валового продукту. До того ж ця галузь розвивається такими темпами, що Найближчим часом може стати найважливішим сектором підприємницької діяльності. Прогнози експертів Всесвітньої туристичної

організації з приводу розвитку туризму світі повною мірою стосуються і України, яка має надзвичайно вигідне географічне та геополітичне розташування, розвинену транспортну мережу, володіє значними природо-рекреаційними та історико-культурними ресурсами, населена працелюбним та гостинним народом.

Закарпаття – це сприятливе місце для розвитку найрізноманітніших видів та форм туризму та відпочинку. Будь-який аналіз його туристично-рекреаційних можливостей показує, що тут є всі передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового та інших видів туризму.

Систематизація тенденцій функціонування соціальних та економічних сфер, інституційного середовища, природно-географічних характеристик краю на основі SWOT-аналізу дозволили виділити ключові внутрішні сильні та слабкі сторони Закарпаття, а також можливості та загрози навколишнього середовища (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

SWOT-аналіз розвитку туризму в Закарпатті

Сильні сторони	Слабкі сторони
Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні шляхи міжнародного значення	Недостатній розвиток соціальної та виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку транспортної інфраструктури, особливо у сільській місцевості
Транскордонне співробітництво	Малоземелля
Багатий природно-ресурсний потенціал	Низький рівень розвитку промисловості та сільського господарства краю
Етнічні особливості краю, розвиток народних промислів	Низька інноваційна активність підприємств
Висока ділова активність населення	Слабка підтримка малого та середнього підприємництва

Продовження таблиці 2.5

Розвинена торгова інфраструктура	Складний доступ до кредитних ресурсів, висока залежність від зовнішніх інвесторів
Інвестиційна привабливість регіону, успішний досвід функціонування ВЕЗ	Низька експортна орієнтованість товарів власного виробництва
Етнічна, культурна та мовна самобутність національних меншин, їх гармонійне співіснування	Низька якість сервісу туристичної інфраструктури
Наявність диференційованого туристичного продукту	Високий рівень тінізації економіки, неефективність роботи державних контролюючих органів
Можливості	Загрози
Наближення українського законодавства до європейського	Відтік іноземних інвестицій із краю
Залучення європейських структурних фондів та участь у грантових програмах	Високий рівень доходів в інших регіонах України та за кордоном
Рациональне використання транскордонних природоохоронних територій у туристичних цілях	Зовнішня міграція
Можливість навчання та стажування за кордоном	Висока конкуренція європейських ринків, складність виходу на них
Надходження коштів на досліджувану територію від працівників з-за кордону	Висока конкурентоспроможність іноземних товарів на вітчизняному ринку
Оптимізація транспортно-логістичних схем промислових підприємств	Перетворення регіону на ресурсний придаток Європи
Створення транскордонних кластерів	Конкуренція на ринку ПС-технологій з боку розвинених країн
Орієнтація на європейські стандарти якості продукції	Зниження зовнішнього попиту продукції краю
Співпраця з науковими установами ближнього зарубіжжя	Зміна векторів туристичних потоків Закарпаття до інших західних регіонів та країн ЄС
Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, фестивалях, бізнес-зустрічах, виставках, конференціях тощо.	Більш привабливі умови для залучення інвестицій країн-сусідів

Джерело: [27,с.68]

На даний момент на території Закарпаття найбільш поширений зелений (сільський) туризм. Необхідно зазначити, що послуги зеленого туризму пропонуються в різних формах проживання, які можна розділити на дві групи:

1. Садиби, приватні помешкання, будинки, що розташовані в приватному секторі, сільські та гостьові будинки, в яких передбачається розміщення невеликої кількості гостей (до 10–15 осіб), які перебувають у більш тісному контакті з власниками-господарями цих будинків та сільськогосподарською діяльністю.

2. Комплексні об'єкти – міні-готелі і готелі, бази відпочинку, готельні та туристичні комплекси, передбачають розміщення більшої кількості гостей (до 40–50 одночасно), проте не порушуючи загальної концепції немасового відпочинку. Таким чином, вони пропонують різні варіанти проживання: наприклад, одно-двокімнатні номери у міні-готелях або гостьових будинках, окремо розташовані сімейні котеджі та котеджі для двох-трьох сімей.

Таким чином, протягом 2017–2021 рр. кількість об'єктів постійно зростала. Враховуючи той факт, що державна реєстрація та звітність їх діяльності взагалі не велася, можна робити лише узагальнені висновки щодо їх кількості (рис. 2.9).

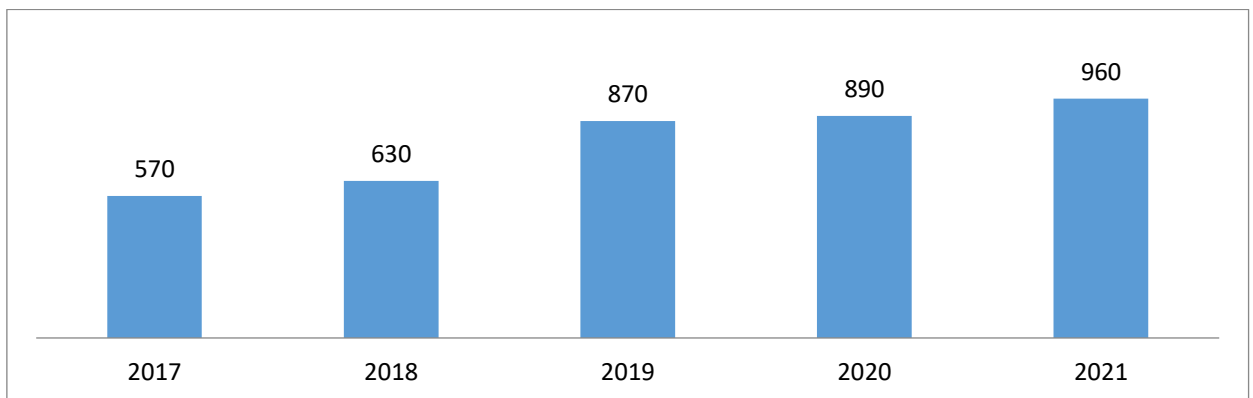

Рис. 2.9. Динаміка кількості зареєстрованих об'єктів сільського (зеленого) туризму [37]

Таким чином, бачимо, що кількість зареєстрованих об'єктів зеленого сільського туризму зросла з 570 у 2017 році до 960 у 2021 році.

Не зважаючи на перспективність та ефективність впровадження диверсифікації діяльності агропідприємств за рахунок функціонування сільського зеленого туризму, спостерігаються негативні зміни в цій сфері по всій Україні. Характерним показником при дослідженні стану підприємництва у сфері сільського зеленого туризму є кількість агроосель чи агросадиб (табл. 2.6).

Провівши дослідження сфери сільського (зеленого) туризму в Закарпатській області відзначили, що було збільшення кількості садиб протягом 2019-2020 рр. Але поширення Ковід-19 та світова пандемія негативно вплинули на розвиток цього бізнесу та до 2021 року їх кількість зменшилась на 52 одиниці.

Таблиця 2.6

Розвиток сфери сільського (зеленого) туризму в Закарпатській області

Показники	2019	2020	2021	Абс.відхилення	
				2020/2019	2021/2020
Кількість садиб, од	230	285	233	55	-52
Кількість розміщених осіб	50724	49948	39311	-776	-10637
Середня місткість садиб, місць	11	12,6	13,5	1,6	0,9
Площа садиб, в т.ч. житлова	49425,3 20787,1	65986,2 29987,7	71208,4 23556,7	16560,9 9200,6	5222,2 -6431

Джерело: [37]

Санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреаційної діяльності. В Закарпатській області зосереджений значний потенціал бальнеологічних ресурсів, завдяки якому держава може вийти на світовий ринок рекреаційних послуг. Нажаль, сьогодні він використовується недостатньо. Проведемо дослідження основних лікувально-оздоровчих центрів та курортів Закарпатської області, табл.2.7.

Таблиця 2.7

Основні курорти в Закарпатській області за типами лікування

Область	Курорти	Класифікація курорту
Закарпатська	Голубене Поляна Синяк Свалява	Бальнеологічний

Джерело: [38,с.37]

Проведемо дослідження вартості курсівок на відпочинку в санаторіях та лікувально-оздоровчих пансіонах за останні п'ять років у розрізі Закарпатської області, табл.2.8.

Отже, бачимо, що середня вартість лікування на тиждень постійно зростала. Переломним моментом став 2020 рік, коли кількість туристів значно зменшилась тому вартість значно скоротилась, щоб привабити внутрішніх туристів. У 2021 році показник зріс майже в 2 рази, середня вартість за тиждень лікування у санаторіях Закарпаття становила 18300 грн за тиждень.

Таблиця 2.8

Вартість відпочинку в санаторіях та лікувально оздоровчих пансіонах за 2017-2021 рр.

Область	Середня вартість лікування на 1 тиждень				
	2017	2018	2019	2020	2021
Закарпатська	9800	12900	16500	10500	18300

Джерело:

Розглянемо основні санаторії Закарпаття в табл.2.9

Таблиця 2.9

Основні оздоровчі санаторії Закарпатської області

Санаторій	Розташування	Вартість за 1 день	Лікування
Санаторій «Кришталеве Джерело»	Свалявський р-н, с.Солочин	Від 1150 грн	• Консультації терапевта, хірурга, гастроентеролога, ендокринолога, гінеколога; • УЗД; • магнітотерапія; • реовазографія; • цілющі ванни (перлова, мінеральна, бішофітна, вихрова); • гінекологічні зрошення; • відвідування сольової кімнати
Санаторій «Гірська Тиса»	Закарпатська обл., с.Кваси	Від 800 грн	Лікувальний профіль санаторію «Гірська Тиса» спрямовується на ефективний терапевтичний результат при недугах та порушеннях роботи опорно-рухового апарату, нервної системи, а також захворювань, що виникли внаслідок факторів антропогенного забруднення та інших
Санаторій «Термал Стар»	с.Нижнє Солотвино, 226	Від 1400 грн	Лікувальний профіль «Термал-Стар» досить обширний і включає поширені захворювання
Санаторій «Сонячне Закарпаття»	Свалявський р-н, с.Поляна	Від 600 грн	Лікування у санаторії «Сонячне Закарпаття» Поляна Лікування у «Сонячному Закарпатті» базується на використанні вуглекислої гідрокарбонатно-натрієвої води з місцевих скважин «Поляна Квасова». Лікувальний профіль спрямовується на усунення проблем ШКТ
Санаторій «Боржава»	с.Довге,Стрільців,15	Від 880 грн	Лікувальний профіль закладу базується на можливостях бальнеотерапії оздоровлювати важливі системи організму
Санаторій «Карпати»	с.мт.Карпати	Від 990 грн	Лікування у поєднанні з мінеральною водою
Санаторій «Шаян»	Хустський р-н, с. Шаян	Від 480 грн	Для лікування у даному санаторії використовують мінеральну воду «Шаянська-242» та «Шаянська-4», які за своїм хімічним складом наближені до відомих у цілому світі «Ессентуки» та «Боржомі».
Санаторій «Синяк»	с.Синяк	Від 1300 грн	Лікувальна база санаторію досить потужна і має всі потужності для реабілітації та оздоровлення навіть хронічних та важких форм поширених недуг

Таким чином, Закарпатська область володіє значним потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На території області розміщена велика кількість лікувальних та санаторних закладів. Вартість проживання на 1 день в санаторії починається від 480 грн та вище. У вартість проживання входить харчування та базові послуги на лікування.

Одним з основних природних туристичних ресурсів даного району є рельєф. Українські Карпати - середньовисотні гори з переважаючими висотами 1000-2000 м. Саме такий тип рельєфу, за оцінками дослідників, є найкращим для організації рекреаційної діяльності. Об'єктами уваги туристів можуть стати мальовничі скелі, стрімкі схили, річкові долини, форми рельєфу, утворені діяльністю давнього льодовика та картуванням [37].

Узимку відпочинок у Карпатах – це насолода від стрімкого спуску на гірських лижах, сноуборді та санях. З кожним роком обслуговування і сервіс в Карпатах наближається до рівня альпійських курортів. Нині найпопулярніші місцевості для розвитку гірськолижного туризму знаходяться в Карпатах, де функціонують чотири основні гірськолижні курорти: Буковель, Яблуниця, Славське та Драгобрат. Найпопулярніший з них Буковель. Він знаходиться в селі Поляниця Закарпатської області на висоті 900 м над рівнем моря. Особливою популярністю при організації зимового відпочинку користуються схили Свидовицького масиву, Чорногори, Гринявських полонин, Боржави, Стрийсько-Санської Верховини, Покутсько-Буковинських гір. Для більш досвідчених туристів-гірськолижників чималу цікавість являє багатоденна подорож по Головному вододільному хребту [29].

Розглядаючи можливості, які мають Карпати для розвитку групового туризму, доречно звернути особливу увагу на перспективи розвитку гірськолижного туризму. Лижні траси у Карпатах проходять на спеціально підготовлених схилах із трав'яною основою. Всі траси обладнані сніговими гарматами та захищені від прямого сонячного проміння, завдяки чому сніг утримується значно довше, ніж в інших місцях. Освітлення схилів дозволяє

кататися у вечірній період. Таким чином, рельєф Українських Карпат сприяє розвитку гірськолижного туризму й зимового відпочинку в цілому.

Гірські річки Карпат належать до третьої групи складності рафтинга (сплав по річці на надувному плоті). Найбільш освоєні туристами праві притоки Дністра: Черемош, Білий Черемош, Чорний Черемош, Стрий у Передкарпатті й Тиса з притоками на Закарпатті. Розвиток техніки водного туризму і збільшення її масштабів привели до освоєння приток Черемошу Бистреця, Пробійної, верхів'їв Пруту і приток Стрия. Карпатські ріки долаються на катамаранах, байдарках, плотах. Можливе відновлення мистецтва плотогонів, тепер переважно з туристичною метою. Тиса - одна з приток Дунаю. Довжина її становить 966 км. Тиса бере початок від м. Рахова. Це потужна, красива і мальовнича річка, що протікає по Закарпаттю. Вона підходить як для екстремального рафтингу в верхів'ях на порогах, так і для більш тихого мальовничого сплаву в низинах. У Закарпатській області нараховуються десятки печер, однак відомі та доступні туристам без спеціального спорядження лише декілька з них, решта відкрита тільки для досвідчених спелеологів.

Найбільш сприятливі для розвитку спелеології об'єкти: карстові печери біля с. Княгиня (Великобerezнянський район); карстова печера з прозорими стінами кальциту (поблизу с. Мала Уголька Тячівського району недалеко від височини Погар); карстова «Перлинова печера» (неподалік с. Мала Уголька на вододілі річок Мала та Велика Уголька), закладена у юрських мармуризованих вапняках. Найбільшою печерою є печера «Дружба» (довжина близько 900 м), розташована на території Тячівського району [29]. Хоч спелеотуризм в Закарпатті і Прикарпатті не дуже добре розвинений, але в урочищі Заломи поблизу села Бубнище (Болехівської міської ради), серед зеленого моря букового пралісу, де височіють скупчення кам'яних скель висотою 30-40 метрів, займаються і відпочивають скелелазы. Це - так звані Скелі Довбуша. Десятки великих каменів розкидані у розкішному лісі. Навколо є декілька

необлаштованих стоянок, де можна зупинятися з наметами. В сезон на Скелях Довбуша скелелази тренуються кожних вихідних.

Пішохідні туристичні маршрути є у всіх регіонах Закарпаття. Карпати є головним районом проведення таких походів. Різноманітність природних природних перешкод дає можливість туристам опанувати майже всім арсеналом техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості, повноцінно проводити учбові заходи. Термін проведення походів в цих районах теж широкий – з ранньої весни до пізніше осей, а за сприятливих погодних умов – і взимку. У Карпатах можна прокласти маршрути від найпростіших до II категорії складності. Тут зустрічаються ділянки з великим перепадом висот, скельним рельєфом, складним орієнтуванням, водними перешкодами. Найцікавіші маршрути в Карпатах йдуть по хребтах Черногори, Горган і Свідовця. Плануючи походи після Карпат варто пам'ятати, що тут дуже багато територій, відведених під природоохоронні об'єкти (Карпатський біосферний заповідник, природні національні парення, заповідники), для проходження яких необхідно отримати дозвіл у відповідних установах і дотримуватися певних правил поведінки. Найпопулярніші пішохідні маршрути (табл.2.10):

Таблиця 2.10

Найпопулярніші пішохідні маршрути Закарпаття

Маршрут	Дистанція	Складність	Час проходження:	Локація
Озеро Марічейка	18 км	середній	6 годин	Чорногірський хребет
Піп-Іван Чорногірський з Дземброні	10.5 км	середній	5 годин	Чорногірський хребет
Гора Ягідна Микуличин	15 км	легкий	7 годин	хребет Ліснівський, Покутсько-Буковинські Карпати
Маршрут на гору Хом'як	6 км	легкий	2,5 годин (в одну сторону)	Горганські гори
Маршрут на гору Синячка	21 км	легкий	8 годин	Горганські гори

Продовження таблиці 2.10

Маршрут на г. Явірник-Горган	27 км	середній	1-2 дні	хребет Явірник, Горганські гори
Маршрут на г. Грофа	11 км	середній	4 год	Ландшафтний заказник Грофа, Горганські гори
Маршрут на гору Кострич	19 км	легкий	одна-дві ночівлі	хребет Кострича
Маршрут на гору Кукул	21 км	легкий	одноденний/ дводенний	хребет Кукул

Джерело:

Таким чином, відзначили, що найбільш поширеними видами туризму в Закарпатському регіоні є лікувальний туризм, сільський (зелений) туризм, гірсько-лижний та спелеотуризм, також доволі поширеним є пішохідний туризм.

Висновок до розділу 2

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття розглядається через можливість ефективного використання наступної сукупності ресурсів та напрямів: бальнеологічні ресурси (мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит); лісові ресурси (міські ліси, лісопарки, ліси зелених зон); водні рекреаційні ресурси (ріки, озера, ставки, водосховища, водоспади); спелеоресурси (печери); природно-заповідні території та об'єкти; - пам'ятки історії та культури, архітектури (монастирі, замки тощо); санаторно-курортні комплекси («Лумшори», «Поляна», «Синяк», «Шаян» та ін.); зимові види туризму та спорту (гірськолижний слалом, сноуборд); сільський зелений туризм.

Природні рекреаційні ресурси - природні та природно-техногенні системи, тіла, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності і їх можна використати для її організації протягом певного часу. Основними природними рекреаційними ресурсами Закарпаття є

бальнеологічні, до яких відносяться лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит.

Карпатські гори ідеальні для розвитку зимових видів туризму і спорту, причому як для любителів, так і для професіоналів: гірськолижного слалому, стрибків з трампліну, сноуборду. Це практично єдине місце в Україні, придатне для облаштування гірськолижних трас і спусків за найвищими світовими вимогами і стандартами. Гірськолижний туризм набуває дедалі більшого розвитку практично у всіх областях з гірськими територіями. У Закарпатській області найбільш відомими зимовими курортами є: Воловець, Драгобрат, Міжгір'я, Подобовець, Рахів, Ясіня, на яких функціонує понад 40 витягів.

Сільський зелений туризм, як альтернативна форма організованим видам відпочинку, починає набувати все більшої популярності, зокрема, у традиційних туристичних зонах Закарпаття. На Закарпатті зупинитись на відпочинок у приватних власників можна в м. Воловець, м. Рахові, с. Ясіня, с. Синевір, с. Лазещина, с. Верхнє Водяне, с. Ужок, с. Малий Березний, с. Вишково. Незважаючи на широкий туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття, процес його становлення й інтенсивність освоєння перебуває на початковій стадії. Причинами такого стану є відсутність дієвої інвестиційної стратегії і неефективне реформування туристично-рекреаційного комплексу загалом.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Оцінка проблем та негативних тенденцій функціонування туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області

Проблеми розвитку туристичної галузі в Закарпатській області багато в чому обумовлені специфікою даного регіону, а саме: особливими природними умовами та вразливими екосистемами, низьким рівнем розвитку інфраструктури, географічною віддаленістю економічної діяльності від основних ринків, ізолюваністю, а також малими розмірами місцевих ринків.

Сфера внутрішнього туризму у Закарпатській області недостатньо розвинена у зв'язку з тим, що існує низка проблем, які перешкоджають більш динамічному розвитку: інфраструктурні, організаційні, інформаційні, соціально психологічні, економічні. Розглянемо їх докладніше.

1. Інфраструктурні проблеми.

В умовах значної площі, яку займає Закарпатська область (12 753 км²) наявність розвиненої системи внутрішньообласних комунікацій для формування туристського потоку набуває першорядного значення. В даний час основу внутрішньообласних комунікацій становлять автомобільні дороги регіонального значення, загальна довжина яких перевищує 3347 км (рис.3.1). При цьому щільність автомобільних доріг із твердим покриттям становить 3337 км.

Ряд об'єктів туристичного показу, як і раніше, не мають транспортну доступність, або слабо доступні. Значні ділянки автошляхів мають серйозні обмеження щодо швидкості пересування у зв'язку з поганою якістю автодорожнього покриття та високий рівень аварійності. Перевантаженість автошляхів, дорожні пробки, висока аварійність на автошляхах області – серйозна загроза розвитку туризму з погляду безпеки.

Рис.3.1. Карта автомобільних доріг Закарпатської області

Загальна регіональна залізнична мережа зв'язує область з Угорщиною, Румунією та Словаччиною і, відповідно, з західноєвропейськими країнами. Область, також, має три виходи на загальнодержавні залізничні мережі через Карпатські перевали. Експлуатаційна довжина залізничних колій становить 602 км, з яких 43,2% з електровозною тягою. Водночас, їх щільність становила на 1 тис.км території області 47 км, що вище ніж усього по Україні (36 км) та серед областей західного регіону (крім Львівської та Чернівецької). Через природно-географічні особливості Закарпаття, перевезення вантажів та пасажирів у краї здійснюється автомобільним та залізничним транспортом, на відміну від інших регіонів України, де функціонують такі види транспорту, як: електричний, річковий та морський.

Також фактором, який стримує зростання туристичного потоку в території області, є відсутність достатньої придорожньої інфраструктури (об'єктів сервісу, АЗС, кемпінгів, міні-маркетів, кафе тощо), знаків туристської навігації, умов оперативного реагування на виникнення надзвичайних

ситуацій (забезпеченість маршрутів руху мобільної та інтернет - зв'язком, можливістю оперативного реагування служб МНС).

Виявляє низку проблем стан колективних засобів розміщення, що негативно впливають на величину туристичного потоку на території області. Число колективних засобів з кожним роком зростає. Вкрай недостатньо кількість готелів середнього класу та економ - класу для розміщення туристів (дефіцит готелів туристичного класу 1 – 2 зірки), а також високий рівень цін на проживання, можна порівняти з закордонними курортами, де рівень обслуговування в декілька разів вищий.

Іншим фактором, що негативно впливає на розвиток туризму, є відсутність у області категоризованих засобів розміщення, що є однією з основних причин відсутності пакетних турів по Закарпатській області на ринку туристичних послуг України.

2. Організаційні проблеми.

У сфері туризму в Закарпатській області працює понад 30 000 осіб, разом із суміжними галузями сектор внутрішнього туризму дає понад 50 000 робочих місць, формуючи близько 10,5 % валового регіонального продукту області. Проте понад 1/3 зайнятих сконцентровано у великих містах та безпосередньо туристичних центрах. Обласні міста, які є точками тяжіння туристичних потоків, відчувають гострий дефіцит кадрів, володіють навичками надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів. Система професійної освіти в сфері соціально – культурного сервісу та туризму представлено 7 вузами.

Проте в області відсутня цілісна система професійної освіти: практично немає спеціалізованих установ професійної освіти, що забезпечують підготовку середнього персоналу готелів, гідів – екскурсоводів, які володіють спеціальними регіональними знаннями; відсутня спеціалізована система післявузівської (корпоративної) професійної освіти.

За оцінками експертів, мала затребуваність на сьогоднішній день Закарпатської області як туристичного спрямування пов'язана з тим, що такий туристський продукт дуже схожий на туристичні продукти інших регіонів, у більшій його частині немає унікальності, яка б стимулювала приїзд до Закарпаття з пізнавальними цілями як вітчизняних, так і іноземних громадян. Крім того, серед екскурсійних продуктів, які пропонують туристичні фірми міста, недостатньо представлені авторські тематичні маршрути.

3. Інформаційні проблеми.

У Закарпатській області відсутній унікальний та привабливий туристичний образ у масштабах України та світу. Відсутня система територіального туристичного маркетингу.

4. Соціально – психологічні проблеми.

До внутрішнього туризму як економічно важливої сфери діяльності відбувається недостатньо усвідомлене відношення – і у широких шарах населення, та в органах управління обласного та муніципального рівня, а також населення недостатньо мотивоване споживання продуктів внутрішнього туризму.

Вкрай низька екологічна культура громадян, недостатньо розвинені програми утилізації побутових відходів населення, недосконалість природо-охоронного законодавства, відсутність у структур муніципального управління реальних ресурсів та повноважень з прибирання сміття рекреаційних зон поблизу великих міст. Екологічні проблеми - серйозна загроза розвитку туризму в Закарпатській області.

5. Економічні проблеми – невисокий дохід населення, значні транспортні витрати - великі відстань між містами та туристичними об'єктами та високі ціни на транспортні послуги роблять недоступними подорожі для туристів, неефективне співвідношення «ціна-якість» на продукти внутрішнього туризму, недостатні інвестиції в об'єкти інфраструктури.

3.2. Перспективи розвитку туризму на основі природного потенціалу в Закарпатській області

В сучасній Україні одним із головних напрямів переходу до інноваційному соціально орієнтованому типу економічного розвитку країни є створення умов для покращення якості життя громадян, що досягається, у тому числі за рахунок розвитку сфери туризму.

Ефективним інструментом, що сприяє реалізації даного сценарію розвитку економіки та забезпечення конкурентоспроможності галузі у довгостроковій перспективі, є диверсифікація туристського продукту у напрямі його індивідуалізації та спеціалізації.

Одним з таких видів туристичної діяльності є туризм на основі природного потенціалу. У сучасних умовах він стає все більш популярним через те, що здатний пробудити інтерес до проблем екології.

В даний час туризм на основі природного потенціалу відіграє значну роль у світовій промисловості туризму. Він є однією з провідних складових у формуванні туристично-рекреаційних економічних кластерів. За прогнозам провідних фахівців всесвітньої туристської організації у XXI ст. темпи зростання туризму на основі природного потенціалу будуть високими, а доходи, що приносяться, внесуть значний внесок у розвиток економіки багатьох країн світу, особливо що розвиваються.

Однією з найгостріших глобальних проблем є сучасний стан навколишньої людини природного довкілля. Таке невтішне становище цілком обґрунтоване: з одного боку, людство намагається боротися з тим, що завдало серйозної шкоди природі, але з іншого боку, в той же час порушує елементарні правила, які допомогли б змінити екологічну ситуацію в кращий бік.

Слід зазначити постійне зростання кількості організацій, створених для підтримання порядку в екологічному середовищі, а також пропаганду здорового способу життя. Ці фактори сприяють все більшій популярності

екотуризму. Даний напрямок туризму з'явився відносно недавно, але вже є одним із самих затребуваних. У ході дослідження виявлено, що заняття екотуризмом, сфокусовані на відвідуванні, як правило, не природних територій, що піддаються антропогенним впливам, що сприяють сприятливому проведенню часу не тільки відпочиваючих, а й самої природи, зберігаючи екологічний баланс і забезпечуючи її безпеку.

Попит на туристичні послуги регіону залежать на пряму від рівня стабільності життя на тій чи іншій території.

Найбільш ефективною та поширеною формою організації території, що знаходиться під охороною, є створення Національних парків. Останні створюються на теренах, де екосистеми не зазнавали суттєвого тиску і не змінені в результаті антропогенної діяльності, а флора і фауна збереглися в первозданному вигляді. Географічне положення, морфологія та середовище проживання представляють особливий інтерес у більшості туристів; також великим плюсом буде збереження ландшафтів. Відомо що ландшафти та унікальна природа знаходяться під ретельним захистом від втручання людини. У ряді заповідників доступ обмежений для туристів, але водночас частина національних парків готова приймати відвідувачів, при цьому туристи дотримуються суворих вказівок та пересуваються за певним із провідниками.

Розвитку екологічного туризму у Закарпатській області сприяють наступні фактори:

- зростання попиту жителів міст та іноземців на відпочинок «ближче до природі»;
- унікальна історико-етнографічна спадщина Закарпаття;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота;
- наявність трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- доступна ціна відпочинку.

Широкі простори Закарпаття дарують можливість жителям, а також туристам з інших країн відвідати численні заповідники та національні парки, що сприяє вивченню традицій, культури та збереженню природної спадщини.

Необхідно підкреслити, що екологічний туризм пропонує не тільки відвідування унікальних та мальовничих місць відпочиваючими, а також безпосередньо забезпечує робочими місцями та стабільно високими доходами місцеве населення; зберігає у первозданному вигляді дику природу Закарпаття. Необхідно раціонально використовувати природні ресурси, а формування подібної ресурсозберігаючої політики у тому чи іншому регіоні сприяє розвитку як розвитку екотуризму, а й самої території.

Розглянемо основні заповідники та парки, як основа перспективного розвитку туризму в Закарпатській області, табл.3.1.

Таблиця 3.1

Природні парки та заповідники Закарпатської області

Назва	Місцезорозташування	Площа	Характеристика
Карпатський біосферний заповідник	знаходиться у межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Виноградівського районів Закарпатської області.	53 630 га	територія заповідника складається із семи відокремлених ділянок: Луж-Угольська, Свидовецько-Чорногірська, Рахівсько-Кузійська, Мармароська, “Долина нарцисів”, а також “Чорна Гора” і “Юлівська Гора”, які є ботанічними заказниками загальнодержавного значення. З 1992 року він входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.
Національний природний парк „Зачарований край”	розташований на території Іршавського району Закарпатської області, у басейні р. Боржава.	6101 га	Парк є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення і є юридичною особою що перебуває у підпорядкуванні Державного агентства лісових ресурсів України
Регіональний ландшафтний парк „Притисянський”	розташований на території Ужгородського (4559,47 га), Берегівського	10330,66 га	РЛП створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних природних комплексів, цінних

	(300,3 га), Виноградівського (4839,28 га) та Мукачівського районів (631,61 га)		природних територій та об'єктів у Приборжавській та Притисянській частинах Закарпатської рівнини, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, зокрема унікальних не лише для Закарпаття та України, а й для Європи комплексних заплавлених біотопів. Раритетна флора парку, яка нараховує 78 рідкісних видів, що становить понад 20 % рідкісної флори Закарпаття
Регіональний ландшафтний парк „Синяк”	розташований на території Мукачівського району на землях ДП „Мукачівське ЛГ” та Мукачівської РДА	4631,29 га	РЛП створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання ландшафтів гірської території Мукачівського району Закарпатської області з типовими та унікальними природними й історично- культурними комплексами. На території РЛП зустрічається 10 видів риб, чотири види занесені до Червоної книги України: мінога карпатська, марена звичайна, марена дунайсько- дністровська та минь річковий. У межах території РЛП виявлено 9-13 видів земноводних та рептилій, 5 видів плазунів. Усі ці види охороняються Бернською конвенцією.

Джерело: розроблена автором на основі

Орієнтуючись на субкластерний підхід, розглянемо природний потенціал Закарпатської області.

1) Карпатський біосферний заповідник. Карпатський біосферний заповідник – один із найбільших природоохоронних об’єктів України. Займає площу 66417,4 га. Найвища вершина України (гора Говерла, 2061 м), легендарні Близниці, високогірні озера, географічний Центр Європи, Долина нарцисів, всесвітньо відомі букові праліси, найбільша карстова печера Українських Карпат Дружба – лише частина його території. Тут представлене

все ландшафтне і біологічне різноманіття Українських Карпат – від передгір'я до субальпійських та альпійських лук (180 - 2061 м над рівнем моря). Заповідник розташований в межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Берегівського районів Закарпатської області і складається з 8 територіально ізольованих масивів: Свидовецького, Чорногірського, Кузій-Трибушанського, Мармароського, Угольсько-Широколужанського, Долини нарцисів, а також двох ботанічних заказників державного значення – "Чорна Гора" та "Юліївська Гора.

Територія розділена на чотири функціональні зони: заповідну, буферну, антропогенних ландшафтів та регульованого заповідного режиму. Природні та культурні цінності

Найбільші в Європі масиви букових пралісів, які входять до складу об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи". Унікальні високогірні екосистеми з озерами льодовикового походження. Найвищі гірські вершини Українських Карпат: Говерла, Бребенескул, Петрос, Близниці, Піп Іван Мармароський та інші.

Багате біорізноманіття – 320 видів хребетних та близько 5 тисяч видів безхребетних тварин, понад 5 тисяч видів рослин і грибів, з яких близько 500 видів є рідкісними та ендемічними.

Для гостей заповідника:

- Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах (м. Рахів);
- Еколого-освітні центри "Музей нарцису" (м. Хуст) та "Центр Європи" (с. Ділове);
- Інформаційно-туристичні центри: "Високогір'я Карпат" (підніжжя г. Говерла), "Карпатська форель" (с. Костилівка), "Кевелів" (с. Кваси), "Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО" (с. Мала Уголька);
- Мережа інформаційних пунктів;

- 20 обладнаних екотуристичних маршрутів;
- 4 екологічні стежки;
- Стаціонарні місця короткострокової рекреації та місця відпочинку;
- Мініготелі та кімнати для приїжджих;
- Інформаційні друковані та відеоматеріали.

Поряд із територією біосферного заповідника розташовано 20 населених пунктів, в яких проживає понад 100 тисяч осіб. Адміністрація заповідника надає можливість місцевому населенню на спеціально відведених територіях випасати худобу, заготовляти дрова, сіно, дикорослі плоди, ягоди та гриби. Докладається чимало зусиль до збереження традиційних способів господарювання, підготовки та втілення проєктів зі сталого розвитку тощо.

2) Національний природний парк «Синевир». У 2008 році озеро Синевир увійшло до списку переможців загальнонаціональної акції «7 чудес України», започаткованої Фондом "Рідна країна". Ця акція стала одним із найрезонансніших та найуспішніших проєктів із популяризації внутрішнього туризму за більш ніж 20 років української незалежності.

Для того, щоб зберігати в природних умовах увесь генофонд рослинного і тваринного світу і насамперед рідкісні та реліктові види, парк поділено на чотири функціональні зони.

Заповідна зона. Вона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, її режим відповідає режиму природних заповідників. Основними завданнями заповідної зони є збереження природних комплексів та об'єктів, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань. До заповідної зони входить територія Чорноріцького природоохоронного науково-дослідного відділення (ПНДВ) та сфагнове оліготрофне болото Глуханя Негровецького ПНДВ. Загальна площа заповідної зони в

Національному природному парку "Синевир" становить 5840 га або 17% площі постійного користування парку.

На території заповідної зони заборонена будь-яка господарська чи інша діяльність, яка може порушити природний розвиток процесів та явищ або створити загрозу шкідливого впливу на природні комплекси та об'єкти.

Зона регульованої рекреації. У її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення, огляд особливо мальовничих та пам'ятних місць. Тут дозволяється влаштовувати і обладнувати туристичні маршрути та екологічні стежки. Забороняються рубки лісу головного користування, суцільні санітарні рубки, мисливство чи інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони. Зона регульованої рекреації в Національному природному парку "Синевир" займає площу 21377 га або 62% території парку.

Зона стаціонарної рекреації. Ця територія призначена для розміщення мотелів, готелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. Площа цієї зони у Національному природному парку "Синевир" становить близько 8 га.

Господарська зона. У її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, розташовані населені пункти, землі інших землекористувачів та землевласників. Площа господарської зони постійного користування нашого парку становить 7 390 га або 21%.

3) Ужанський національний природний парк. Ужанський національний природний парк розташований у межах Українських Карпат, на території Великоберезнянського району Закарпатської області. Парк створили у вересні 1999 року на основі заповідних об'єктів у верхів'ях річки Уж. Він є складовою частиною першого у світі тристороннього українсько-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який включено до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Ужанський парк

складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень. Ужанський національний природний парк є складовою частиною тристороннього, транскордонного Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який створили за програмою «Людина і біосфера» ЮНЕСКО та входить в світову мережу резерватів ЮНЕСКО.

4) Національний природний парк «Зачарований край» створено Указом Президента України від 21.05.2009р. №343, на території Іршавського району Закарпатської області Загальною площею 6101,0 га. Парк є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення і входить до складу природно-заповідного фонду України.

Територія «Зачарованого краю» приурочена до центральної частини Вигорлат-Гутинської Вулканічної гряди передгір'їв Східних Карпат, а саме до хребта Великий Діл, який в адміністративному відношенні розташований у межах Іршавського району Закарпатської області. Цей масив відділений від інших частин Вулканічної гряди долинами річок Латориця з північного-заходу і Боржава з південного-сходу. Найбільшою вершиною парку є гора Бужора висота якої становить 1085 м.

Тут розташована більша частина водозбірної території однієї з приток найбільшої річки Закарпаття Тиси – р. Боржава, значні площі займають водно-болотні угіддя, збереглися букові праліси, багате біологічне різноманіття, значна історико-культурна спадщина, сформувалися унікальні скельні ландшафти. На території парку знаходяться унікальні природні об'єкти:

Оліготрофне сфагнове болото «Чорне багно» - ботаніко-гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, що є найглибшим торфовим болотом Українських Карпат (глибина майже 7 м), має виражену опуклу поверхню і займає площу 15 гектарів;

«Зачарована долина» - геологічний заказник місцевого значення площею 150 гектарів, який відзначається своєрідними рідкісними формами

скельного рельєфу. Тут у результаті водно-повітряної ерозії виникли оригінальні кам'яні утвори висотою до 100 м. Окремі з них мають назви Стрімчак, Кам'яна Смерека, Кам'яний Верблюд, Руїни Замку, Тронний камінь, тощо;

Букові праліси – спонтанно сформовані екосистеми, в яких представлені різні вікові групи та фази розвитку деревостану, рештки незайманих господарським впливом природних лісів, площа яких складає 568,3 гектара, з яких 451,5 га зростають у заповідній зоні.

Ліси займають 87,5% всієї території НПП. Більше 90% від загальної площі лісів займають корінні угруповання Бука лісового і тільки 7% припадає на похідні угруповання, утворені Ялиною (Смерекою).

Флора та фауна "Зачарованого краю" характеризується значною біорізноманітністю. Встановлено, що на території парку зростають 165 видів рослин та мешкає 58 видів тварин, з яких 29 видів рослин і 38 видів тварин занесені до Червоної книги України.

Всю велич і красу нацпарку можна побачити пройшовшись промаркованими еколого-пізнавальними стежками які пролягають через скельні утворення, джерела з лікувальними властивостями, геологічні утвори, гірські потоки тощо.

5) «Притисянський» – об'єкт природно-заповідного фону Закарпатської області, регіональний ландшафтний парк. Розташований в межах Ужгородського, Мукачівського, Берегівського та Виноградівського районів Закарпатської області. Територія парку розташована переважно у межах Закарпатської низовини та простягається вдоль долині річки Тиса. Складається з трьох частин: міждамбовий простір Тисі, пониззя Латориці, де ще збереглися болота та ліси, а також пониззя Боржаві.

На цих територіях зосереджено надзвичайно високе біорізноманіття. Найціннішими є заплавні ліси, де збереглося 20% рідкісних видів Закарпаття. Зокрема в'язові-ясеневі діброви, у яких 10—20% становитимуть дерева 120—

300 річного віку. Більшість таких лісів перебуває на межі знищення та потребують охорони.

Фауна надзвичайно різноманітна: зафіксовано до 74% видів млекопитаючих Закарпаття, понад 60 видів денних метеликів, 160 видів водних жуків, 278 видів жуків-турунів, 12 видів земноводних та п'ять видів плазунів. У різні пори року тут трапляються від 158 до 192 видів птахів із 229 видів, які є на Закарпатті. Заплавний комплекс Боржаві володіє третиною всіх летучих кажанів України. Відповідно до досліджень на територіях парку трапляються окремі види безхребетних, які є лише у Закарпатській області.

Загалом у заплавних та призаплавних ділянках відзначено понад 20% видів, занесених до Червоної книги України, близько 7% Європейського Червоного списку та 65% видів, рідкісних для Закарпаття.

Регіональний ландшафтний парк «Синяк» площею 4631,2918 га розташований на території Мукачівського району на землях ДП «Мукачівське державне лісове господарство» та Мукачівської РДА. Його створено за Рішенням обласної ради №229 «Про створення регіонального ландшафтного парку місцевого значення «Синяк» від 26.05.2011р. [5]. За структурою землекористування 303,6614 га належить парку з вилученням в інших користувачів, 4253, 6686 га увійшли до парку без вилучення. У його складі парку передбачено розвиток всесезонного туристичного комплексу «Синяк» площею 350,00 га. Управління територією РЛП «Синяк» і однойменним туристичним комплексом у його складі здійснює комунальне підприємство «Центр сприяння розвитку туризму «Синяк».

Територія регіонального ландшафтного парку «Синяк» має давню історію туристичного освоєння. Тут розвивалися такі види туризму як відпочинково-оздоровчий (курорт «Синяк»), піший пізнавальний (мандрівки в околицях села і до найближчих вершин), піший гірський туризм (територія парку входить у кілька туристичних маршрутів, наприклад, туристичний маршрут хребтом Синяк), а також зимовий відпочинок на гірськолижному

курорті «Синяк». Усі популярні туристичні об'єкти РЛП «Синяк» розташовані дуже компактно.

Найпопулярнішим серед відвідувачів села і курорту є екотуристичний маршрут «Санаторій Синяк – гора Обавський Камінь» довжиною 8,39 км [6]. Маршрут одноденний і здебільшого пролягає схилами, порослими буковим лісом. Тривалість переходу становить понад 4 години, є короткі стрімкі ділянки підйому і спуску. Рекомендований для відвідування у суху погоду навесні і восени, розрахований на осіб без обмежень у пересуванні. Початок маршруту докалізований біля входу у санаторій «Синяк» на узбіччі автодороги смт Чинадієво – село Синяк.

Туристичні атракції маршруту:

Санаторій «Синяк» – один із найвідоміших санаторіїв Закарпаття. Має цікаву історію створення, досі збереглася споруда адміністративного корпусу. Можна зробити коротку екскурсію територією санаторію.

Буковий ліс на схилах гори Обавський Камінь – типовий для цієї місцевості лісовий масив з просіками і слідами вирубок вздовж маршруту. Тут можна натрапити на цікаві види рослин, деякі з них занесено до Червоної книги України.

Скельні відслонення на схилах гори Обавський Камінь, складені породами вулканічного походження. Тут добре збереглися сліди вулканічних процесів. Найліпше скельні утворення видно, коли ще нема або вже нема листя на деревах, оскільки усі вони знаходяться посеред лісового масиву.

Вершина гори Обавський Камінь (980м н.р.м.) з скелястими відслоненнями порід вулканічного походження. Плоска частина вершини гори майже по всьому периметру оточена лісом, лише на сході схил обривається мальовничим прямовисним скелястим уступом – власне тут знаходиться природний оглядовий майданчик, з якого видно хребет Синяк, що простягається з півночі на південь. На вершині Обавського Каменю збереглися залишки фундаменту, на якому раніше було встановлено знак найвищої точки

вершини. Відстань від початку маршруту до вершини цієї гори становить 4,1 км, у зворотному напрямку слід рухатися тим же маршрутом.

Отже, регіональний ландшафтний парк «Синяк» має добрі перспективи для організації на своїй території екологічних стежок, зокрема, в околицях села і санаторію «Синяк» з охопленням мінеральних та звичайних джерел, місць зростання різних видів рослин (відповідно до пори року), місцевих ландшафтів та історико-культурних пам'яток.

Для оцінки впізнаваності іміджу Закарпатської області як центру екологічного туризму було проведено опитування співробітників туристських агенцій – посередників.

Перше питання анкети стосувалося видів туризму, які мають попит в Закарпатській області.

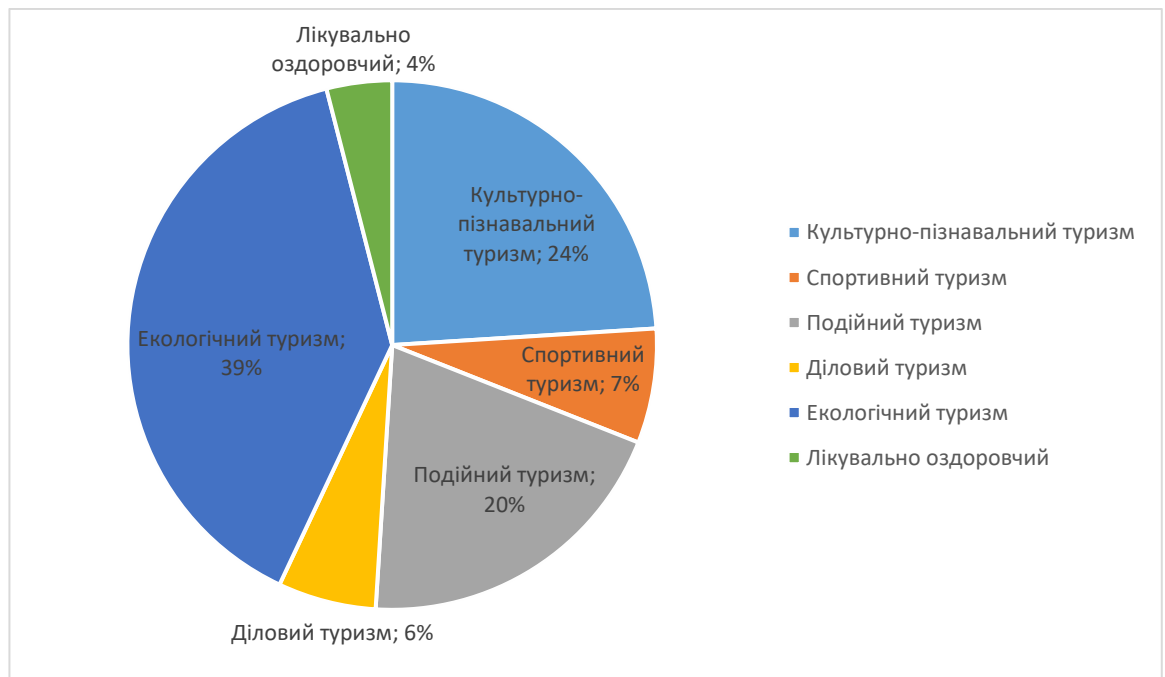

Рис.3.1. Які види туризму мають попит на території Закарпатської області

Подані дані дозволяють зробити висновок, що найбільшим попитом серед туристів за даними працівників туристських агентств, користуються екологічний туризм, культурно-пізнавальні та подієві тури.

На рис.3.2 наведено дані щодо найпопулярніші напрямки екологічного туризму до Закарпатської області серед споживачів за даними працівників туристичних агенцій.

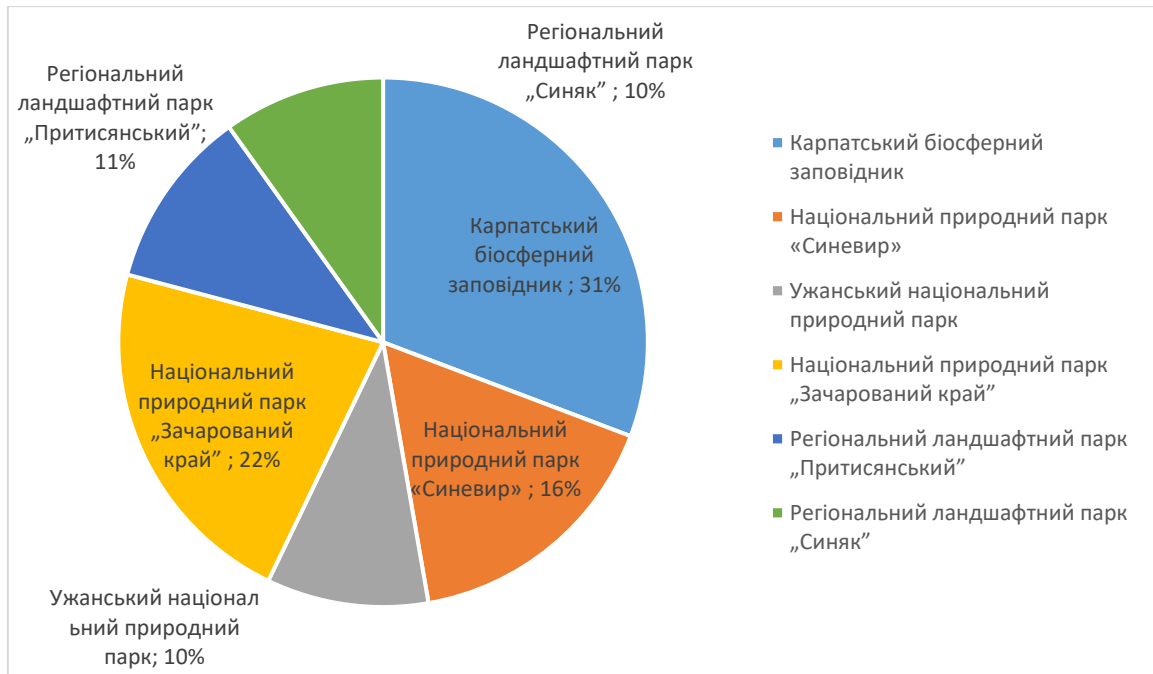

Рис.3.2. Які види екологічних турів найбільш популярні на території Закарпатської області

Останнім часом одним з найпопулярніших видів туризму на території області є агро-екологічний туризм. Популярністю користуються відвідування природних парків та заповідників.

В рамках анкетування були виявлені причини недостатньої популярності екологічного туризму на території Закарпатської області серед населення. Респондентами вибиралися кілька варіантів відповідей.

Таким чином, найпопулярнішими відповідями серед опитаних були «Недостатня популярність екологічних субкластерів серед населення» та «Недостатня облаштованість туристичної інфраструктури». Позитивно можна оцінити той факт, що негативний екологічний імідж області хоч і називався серед причин достатньо часто, проте був не найпопулярнішою відповіддю.

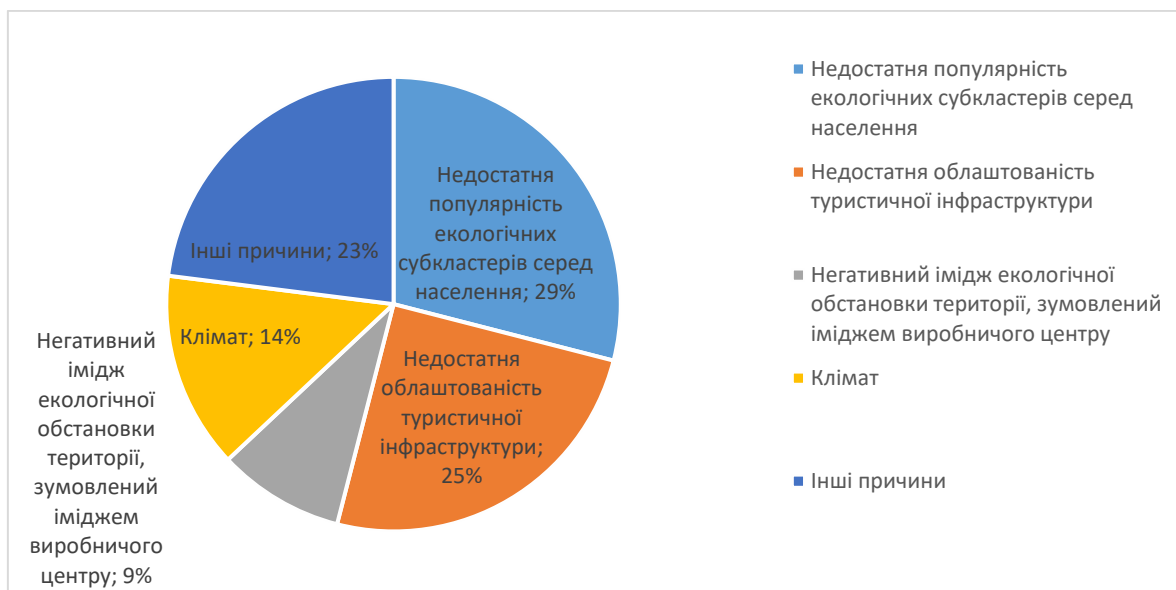

Рис.3.3. Назвіть, будь ласка, причини, що впливають на недостатню популярність екологічного туризму на території Закарпатської області

Заключне питання анкети було спрямоване на виявлення думок респондентів щодо достатності інформаційної підтримки регіональної влади з просування екологічного туризму на території області.

Більшість респондентів відзначили недостатність рекламно-інформаційної підтримки екологічних видів туризму, що підкріплюють усі дані опитування. Більшість респондентів відзначили недостатність рекламно-інформаційної підтримки екологічних видів туризму, що підкріплюють усі дані опитування.

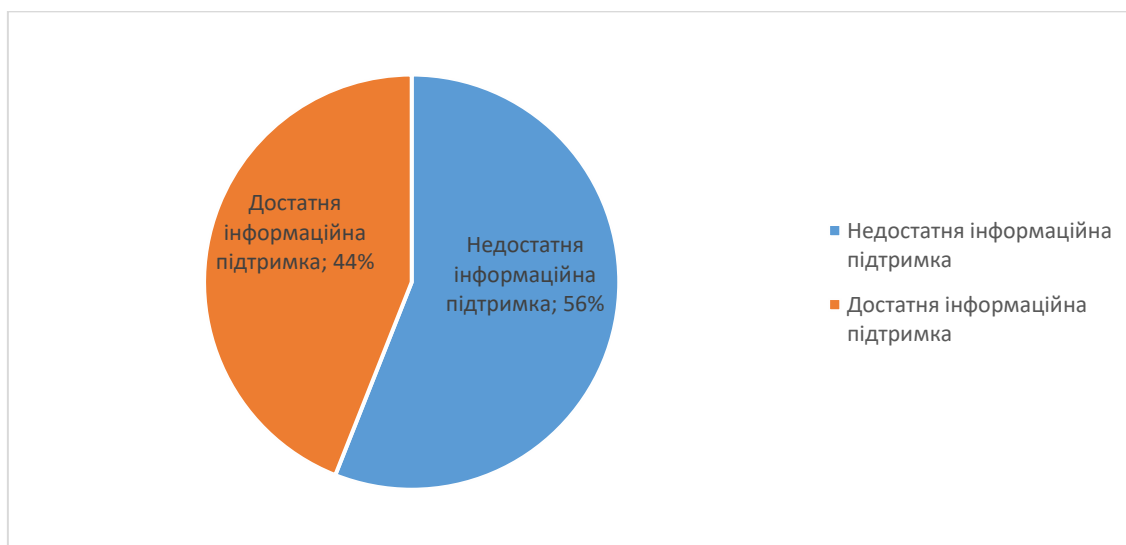

Рис.3.4.Рівень інформаційної підтримки

Рекреаційний та природно-ресурсний потенціал Закарпатської області недостатньо популярний серед українців та зарубіжних туристів.

Таким чином, з метою популяризації бренду Закарпатської області, як центру екологічного (природного) туризму, необхідна розробка логічно опрацьованої іміджевої стратегії розвитку регіону.

Оцінка туристичного потенціалу та рівня розвитку туризму в Закарпатській області дозволяє позначити цільові орієнтири та пріоритетні напрямки в цій сфері.

Як цільові орієнтири на перспективу виступають:

- розкриття туристичного потенціалу Закарпатської області на національному туристичному ринку;
- формування нового туристичного продукту, що виходить за рамки традиційного уявлення про туристичну пропозицію Закарпатської області;
- розширення можливостей інвестування в туристичну інфраструктуру;
- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів у сфері туристичного обслуговування.

У зв'язку з цим для вирішення поставлених завдань необхідно реалізувати такі заходи.

1. Просування іміджу Закарпатської області як сприятливого місця для туризму. З метою просування туристичного продукту регіону необхідно розробити напрями іміджевих стратегій.

2. Рекламно-інформаційна діяльність та створення комфортної інформаційного середовища для туристів. З цією метою необхідно зосередження рекламно-інформаційної роботи різних учасників туристичного ринку незалежно від впливу окремих компаній структурі (наприклад, туристському інформаційному центрі) для надання інформаційно-довідкових, туристських та ділових послуг приїжджим туристам, а також ведення рекламної та маркетингової діяльності.

Висновок до розділу 3

Сфера внутрішнього туризму у Закарпатській області недостатньо розвинена у зв'язку з тим, що існує низка проблем, які перешкоджають більш динамічному розвитку: інфраструктурні, організаційні, інформаційні, соціально психологічні, економічні.

Ефективним інструментом, що сприяє реалізації даного сценарію розвитку економіки та забезпечення конкурентоспроможності галузі у довгостроковій перспективі, є диверсифікація туристського продукту у напрямі його індивідуалізації та спеціалізації.

Широкі простори Закарпаття дарують можливість жителям, а також туристам з інших країн відвідати численні заповідники та національні парки, що сприяє вивченню традицій, культури та збереженню природної спадщини.

Необхідно підкреслити, що екологічний туризм пропонує не тільки відвідування унікальних та мальовничих місць відпочиваючими, а також безпосередньо забезпечує робочими місцями та стабільно високими доходами місцеве населення; зберігає у первозданному вигляді дику природу Закарпаття.

Як цільові орієнтири на перспективу виступають:

- розкриття туристичного потенціалу Закарпатської області на національному туристичному ринку;
- формування нового туристичного продукту, що виходить за рамки традиційного уявлення про туристичну пропозицію Закарпатської області;
- розширення можливостей інвестування в туристичну інфраструктуру;
- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів у сфері туристичного обслуговування

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

4.1.Пропозиції перспективних туристичних продуктів основі природного потенціалу в Закарпатській області

На заключному етапі роботи нами було проведено маркетингове дослідження з метою виявлення ступеня зацікавленості в екологічному турі на території Закарпатської області. Як метод дослідження було використане соціологічне опитування, проведене у формі анкетування з використанням google форми, розміщеною в популярних соціальних мережах.

В опитуванні взяли участь 256 респондентів. Дані про віковий склад респондентів представлені на рис.4.1.

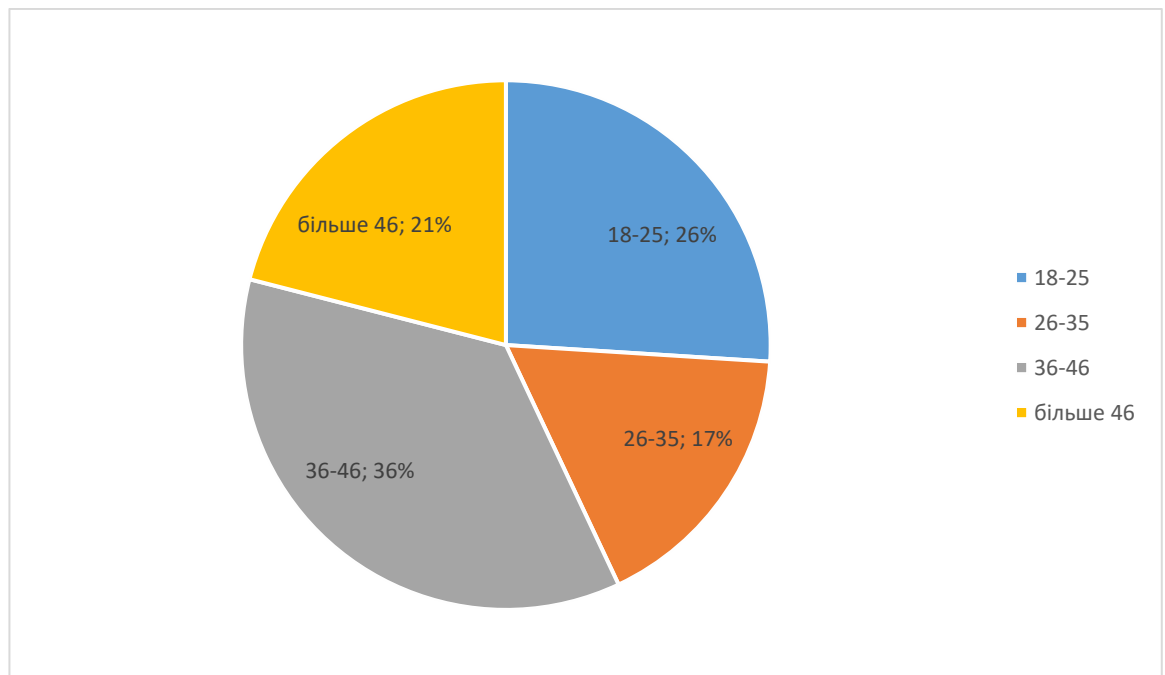

Рис.4.1. Віковий розподіл респондентів, %

Таким чином, відмітили, що найбільша частка респондентів це люди у віці 36-46 років, людей у віці 18-25 років – 26 %.

На відкрите запитання «Що, на вашу думку, мається на увазі під терміном "екологічний туризм"?» респонденти найчастіше наводили наступні відповіді: «активний відпочинок у дикій природі», «відпочинок, який не шкодить природі», «подорожі та активний відпочинок у екологічно чистих

районах» і тд. Відповіді «не знаю» або «важко відповісти» склали 3, 9% від загальної кількості відповідей.

На запитання «Чи доводилося Вам брати участь в екологічному турі?» у 74 % випадків респонденти відповіли «ні» (рис.4.2.).

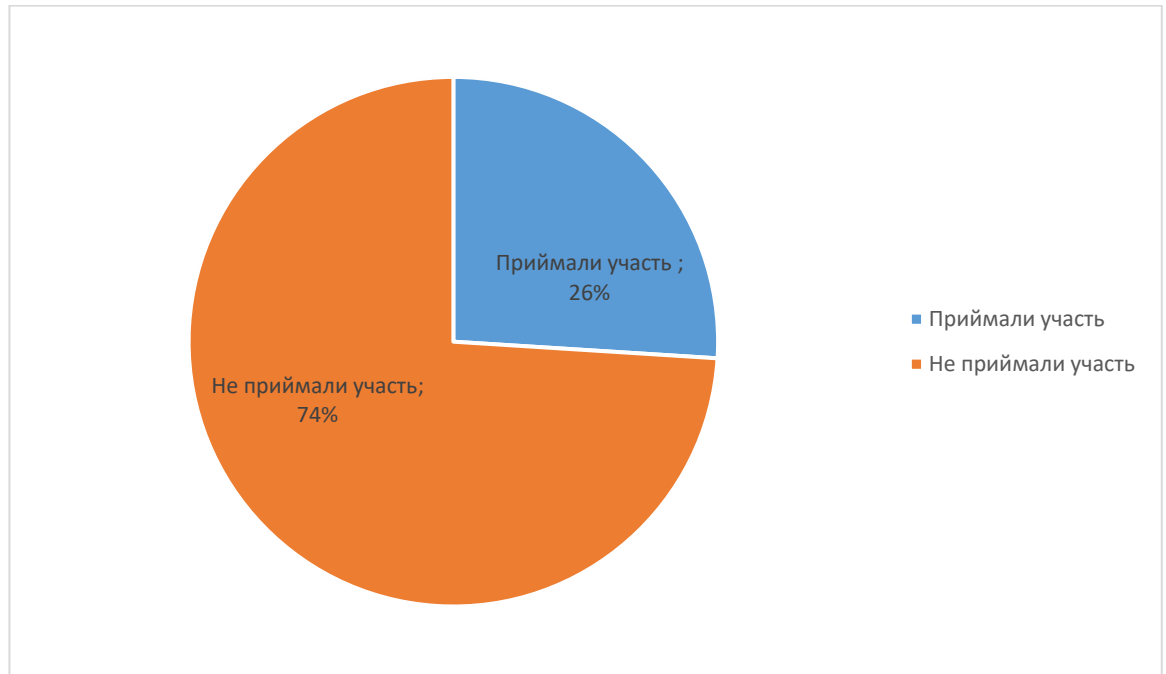

Рис.4.2. Чи доводилося Вам брати участь в екологічному турі

Нам вдалося з'ясувати які види екотуризму найбільш цікаві респондентам. Найбільш популярними стали активний рекреаційний екотуризм (39 %) та пізнавальний екотуризм (37 %). Відсотковий розподіл відповідей респондентів наведено на рис.4.3.

Ми з'ясували, які види діяльності респонденти вважають найбільш привабливі в екотурі на Закарпатті. Найбільший інтерес респонденти виявляють до знайомства з місцевою культурою (61%), спостереження тварин у природному середовищі проживання (58 %), а також відпочинку та рекреації серед малозмінених природних ландшафтів (50 %).

Згідно з відповідями опитаних, до програми екологічного туру необхідно включити: екскурсії екотропами (73%), спостереження за тваринами, а також активні заняття (56 %) та екскурсії до музеїв (46 %).

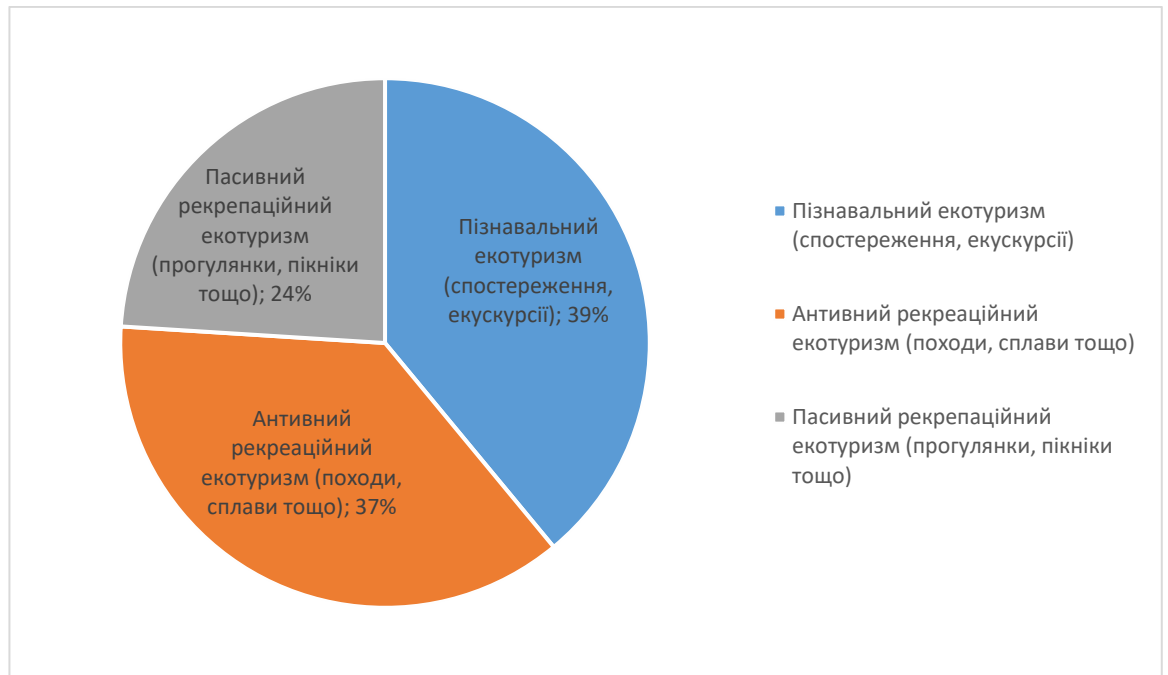

Рис.4.3 Зацікавленість у видах екотуризму серед респондентів

Послухати лекції на екологічну тематику хотіли б 30% опитаних. Так зустрічалися й інші відповіді, такі як «познайомитися з культурою місцевого населення» та «спробувати страви місцевої кухні».

У ході опитування нам було важливо дізнатися, де краще було б проживати туристам під час подорожі. Найбільш кращим засобом розміщення респонденти вважають турбазу, на даний варіант припадає 62 % голосів. У готелі побажали розміститися 23 %, наметовому таборі 15 % опитаних.

Таким чином, проаналізувавши отриману інформацію, можна дійти до висновку, що респонденти знайомі з поняттям «екологічний туризм» або чули про нього. Більшість не були в екологічному турі, але хотіли б і якби була можливість вирушити в екологічний тур територією Закарпатської області.. Виходячи з відповідей респондентів, програма туру має бути насичена різними активностями на природі і володіти різноманітною екскурсійною програмою.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про актуальність проектування екологічного туру на Закарпатті.

Назва туру: «Капатський бум».

Місце проведення: Закарпатська область, Карпатський біосферний заповідник.

Тривалість туру: 3 днів/2 ночі.

Сезонність туру: з липня до серпня.

Цільова аудиторія: програма розрахована на людей від 25 до 55 років, що цікавляться природними та культурними особливостями регіону та охочих відпочити далеко від міста.

Спрямованість туру: екологічний тур, з елементами культурно-пізнавальною складовою.

Мета туру: відвідування Карпатського біосферного заповідника для розширення знань про флору та фауну району, а також знайомства з його історією та культурою.

Протяжність маршруту: 45 км

Пересування маршрутом: наземне.

Загальна характеристика: цей тур спрямований на знайомство з унікальною природою Закарпаття в процесі проходження трекінгових маршрутів на території Карпатського біосферного заповідника.

Наведемо графік туру, табл.4.1

Таблиця 4.1

Програма проведення екстремального туру «Карпатський бум»

Подія	Час
1-день	
Виїзд зі Львова	6:00
Приїзд до заповідника	10:00
Похід по маршруту	10:30
Обід у Кривопіллі	12:00-13:00
Приїзд у с. Дземброня	13:00-14:00
Перехід до полонини Смотрич	14:00-18:00
Розкладання наметового містечка	18:00-19:30
Вечеря	19:00-20:00
Вільний час (концерт біля вогнища)	20:30-22:00
2-день	
Сніданок	8:30-9:30
Збір наметового містечка та відправлення в заповідник	9:30-10:30
Перехід до Дзембронських водоспадів	11:00-12:00
Підйом на гору Вухатий Камінь	12:00-14:00
Обід	14:00-15:00
Підйом на гору Піп-Іван	15:00-17:00
Спуск до озера Марічейка	17:00-18:30

Розкладання наметового містечка	18:30-19:30
Вечеря	19:30-20:30
Вільний час	20:30-22:00
3 день	
Сніданок	8:30-9:30
Збір наметового містечка та відправлення в заповідник	9:30-10:30
Перехід полонину Веснарка	10:30-12:00
Спуск у Шибене через полонину Веснарка	12:00-14:00
Обід	14:00-15:00
Вільний час	15:00-17:00
Відправлення у Львів	17:00-19:00

Програма походу розрахована на фізично здорових людей, яким цікавий активний відпочинок. Середня протяжність денних переходів становитиме 8-12 км, годиною кам'янистою поверхнею, що підвищуватиме складність шляху. Цей похід середньої категорії складності та рекомендований тим, хто має досвід одноденних піших мандрівок у горах. Під час походу кожен несе свій рюкзак з особистим спорядженням, а також частину спільних продуктів харчування та спорядження. Ночівля біля палаток.

На вершинах температура повітря може бути значно нижчою ніж унизу, а також часто буває сильний вітер. Можливі різкі зміни погоди, які важко передбачити.

Провідник залишає за собою право вносити зміни до програми походу, в залежності від погоди чи стану учасників.

Наведемо технологічну карту туристської подорожі, табл.4.2

Таблиця 4.2

Технологічна карта туристської подорожі

Назва маршруту	Карпатський бум
Вид транспорту	Автобус
Основні пункти маршруту	Львів Карпатський біосферний заповідник
Вид маршруту	Круговий
Тривалість маршруту	3 дні/2 ночі
Всього туристів по маршруту	15
Тривалість роботи керівника туристичної групи	3 дні

Джерело: розробка автора

Наведемо інформаційний листок до туристської путівки, табл.4.3.

Таблиця 4.3

Інформаційний листок до туристської путівки «Карпатський бум»

Параметри	Характеристика
Назва країни перебування	Україна
Найменування міст перебування	Львів Карпатський біосферний заповідник
Державний устрій країни перебування	Унітарна, суверенна, незалежна, демократична
Великі міста	Львів
Релігія	Християнство
Коротка інформація про транспортне обслуговування, заклади розміщення та харчування	Транспортне обслуговування: по маршруту пересування на туристичному автобусі. Проживання здійснюється в наметовому містечку. Харчування включене у вартість туру (харчування на природі)
Основні визначні пам'ятки	Карпатський біосферний заповідник
Корисні поради туристам	Вільний не жаркий одяг Власна аптечка Власні кошти на додаткові витрати
Рекомендації з правилами поведінки при здійсненні поїздки	1.Не залишати туристичну групу без відома керівника групи 2.Не порушувати умови відвідування туристичних об'єктів

Джерело: розробка автора

Таким чином, спроектований тур відповідає параметрам попиту опитаних потенційних споживачів.

4.2.Економічна ефективність запропонованих продуктів для розвитку Закарпатської області

Розрахуємо ефективність впровадження даного туру. У вартість туру «Карпатський бум» входять такі послуги:

- проїзд автобусом або мікроавтобусом за маршрутом;
- гірське харчування;
- супровід гіда;
- страхування.

Перевезення буде проводитись на автобусі Неоплан, який розрахований на 20+2 чоловіки.

Відстань від Львова до Карпатського національного заповідника - 280 км.

Таким чином загальна протяжність маршруту за весь період складе: 560 км.

Автобус працює на дизельному паливі. На 100 км витрати палива становлять – 18 л., тому на 560 км витрати – 100,8 л. Середня вартість дизельного палива в м. Львів становить – 55 грн. Загальна вартість палива – 5544 грн., послуги водія – 2500 грн., харчування і ночівля водія – 2000 грн.

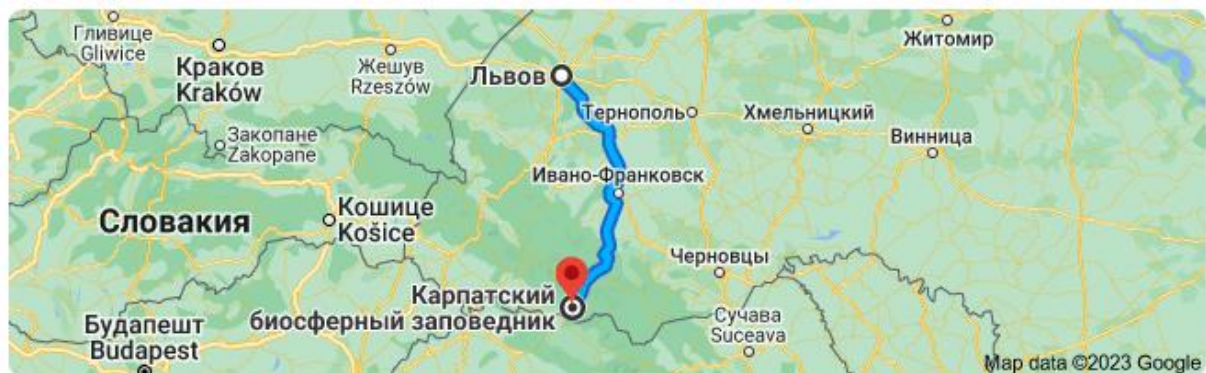

Рис.4.4. Відстань від Львова до заповідника

Разом вартість оренди автобуса за період туру складе: $5544 + 2500 + 2000 = 10044$ грн.

Страхування медичне та від нещасних випадків – 200 грн. на 1 людину. Набір послуг: нещасний випадок, медичні витрати. Вартість туристичного страхового полісу розрахована на 3 дні.

Розрахуємо собівартість туру на 15 туристів та на одного туриста (табл. 4.4).

Для того, щоб розрахувати вартість туру, застосуємо формулу (вартість послуг 1 супроводжуючого – 3000 грн., прибуток туроператора – 20%, ПДВ – 20%, кількість чоловік в групі – 15 осіб:

Таблиця 4.4

Собівартість туру «Карпатський бум»

Послуга	Вартість для 15 осіб, грн.	Вартість для 1 особи, грн.
Перевезення	13300	886
Оренда падаток та спальників (2 ночі)	13500	900
Три разове харчування + харчування на горі	15000	1000
Страхування	3000	200
Всього:	44800	2986

Джерело: розробка автора

Варість туру для реалізації:

$$(44800+3000+8960+8960)/15 = 4381 \text{ грн}$$

Отже, вартість туру «Карпатський бум» для реалізації складе – 4381 грн.

Для визначення ефективності туру «Карпатський бум» необхідно спрогнозувати можливі доходи.

Дохід від туристської діяльності представлений як сума валової виручки від реалізації послуг без ПДВ. Обрахунок виручки здійснювався за планом заїзду груп (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Планування заїзду груп за маршрутом «Карпатський бум»

Місяць року	Кількість туристів у місяць	Графік заїзду туристських груп за датами місяця	Кількість груп у місяць
Червень	120	3 понеділка по п'ятницю	24
Липень	120	3 понеділка по п'ятницю	24
Серпень	120	3 понеділка по п'ятницю	24
Разом	360		72

Джерело: розробка автора

Так як ми розрахували вартість туру для реалізації, а саме він становить 4381 грн то можемо провести розрахунок валового доходу підприємства при

100% продажу прогнозованого обсягу розроблених турів за річний період наступним чином:

$$4381 \times 15 = 65715 \text{ (вартість туру для групи з 15 осіб);}$$

$$65715 \times 24 = 1577160 \text{ (виручка від реалізації турів за місяць);}$$

$$1577160 \times 3 = 4731480 \text{ (виручка від реалізації турів за сезон).}$$

Вважаємо, що валовий дохід туроператора складає 20% від реалізованих турів: $4731480 \times 0,2 = 946296$ грн.

Висновок до розділу 4

В ході роботи виявили, що респоденти досить цікавлені в турах з природничою специфікою. Тому було розроблено тур «Карпатський бум». При розрахунку виявили, що його вартість на 3 дні та 2 ночі з проживанням, харчування та орендою спорядження складе всього 4381 грн. Дана ціна є доволі не високою для такого рівня відпочинку, тож вбачаємо значний попит на розроблений тур.

Аналізуючи ринок турів Закарпатської області з впевністю можна сказати, що данний тур швидко вийде на досить високий рівень і буде мати всесезонний попит на ринку

З розвитком турів на Закарпатті поступово буде налагоджуватись прилив іноземних туристів в регіон, що буде стрімко розвивати туризм та збагачувати ринок туризму в цілому.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Природно-ресурсний потенціал визначається наявністю природних ресурсів, до яких відносяться: надра, водні ресурси, земельні ресурси, ресурси рослинного та тваринного світу та ін. Найчастіше він ототожнюється із сумарною сукупністю природні ресурси. Однак подібний підхід до його оцінки є спрощеним.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) формують фактичні (доступні) природні ресурси (ПР1), використання яких економічно доцільно при існуючому розвитку техніки та технологій та дотримання встановлених екологічних обмежень на господарську діяльність та потенційні природні ресурси (ПР2), використання яких стає економічно доцільним при зміні економічної ситуації в результаті зростання цін, що супроводжує формування дефіциту потрібних природних ресурсів чи зниження собівартості з їхньої освоєння, обумовлене використанням технічних, організаційних та іншого виду інновацій.

Економічна ефективність туризму є складовим елементом загальної ефективності суспільної праці та виражається певними критеріями та показниками. Проблеми ефективності туризму доцільно розглядати за допомогою системного підходу, який передбачає встановлення різних критеріїв та показників для різних рівнів управління та певну ієрархію цілей та відповідних їм критеріїв ефективності.

Становлення та розвиток туризму як галузі характеризується системою певних економічних показників, що відображають кількісний обсяг реалізації туристських послуг та їх якісну сторону, а також економічні показники виробничо-обслуговуючої діяльності туристських суб'єктів господарювання.

Розвиток туристичного комплексу та туризму в регіоні не тільки позитивний, а й негативно впливає на економічну, соціальну та екологічну складові.

Природно-ресурсний потенціал України є одним із найважливіших компонентів розвитку туристичної галузі у нашій країні. Завдяки сприятливим кліматичним умовам, на які багата Україна, можна використовувати і відвідувати різні туристичні регіони як в зимовий, так і в літній період. Оцінка туристичного природно-ресурсного потенціалу дозволить сформувати екологічні маршрути, які не вимагають великих матеріальних вкладень, а отже, буде дотримуватися прийнятна цінова політика для українського туриста.

Закарпатська область є однією з наймолодших областей України – вона утворена у січні 1946 року. Унікальне геополітичне розташування на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, відводить важливу роль регіону в інтеграцію України в європейські структури.

Закарпатська область має цілий ряд територій, статус яких наразі не визначений відповідною процедурою оголошення такого статусу. Зокрема наявність природних ресурсів робить їх цікавими як з точки зору потенційних інвестицій, так і з точки зору захисту таких ресурсів від надмірного антропогенного впливу з метою запобігання або зменшення динаміки їх використання і уможливлення в подальшому відновлення таких ресурсів.

У Закарпатті знаходиться 474 сільських садиби. Більша частина яких знаходиться у Свалявському, Міжгірському та Берегівському районах (відповідно 68, 59 і 49 сільських садиб). Якщо підрахувати у відсотках, то до всіх садиб у Закарпатській області на Свалявський район припадає 15,9%, на Міжгірський – 12,8%, на Берегівський – 11,6%. Незначна кількість сільських садиб знаходиться в таких регіонах, як Іршавський, Ужгородський та Виноградівський (10, 9, та 7 садиб відповідно), у відсотках до загальної кількості – 1,8%, 2,2% та 1,4%.

Закарпатська область володіє потужним туристично-рекреаційним потенціалом та користується доволі високим попитом як серед вітчизняних туристів та і серед іноземних.

Закарпатська область володіє значним потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На території області розміщена велика кількість лікувальних та санаторних закладів. Вартість проживання на 1 день в санаторії починається від 480 грн та вище. У вартість проживання входить харчування та базові послуги на лікування.

Найбільш сприятливі для розвитку спелеології об'єкти: карстові печери біля с. Княгиня (Великобerezнянський район); карстова печера з прозорими стінами кальциту (поблизу с. Мала Уголька Тячівського району недалеко від височини Погар); карстова «Перлинова печера» (неподалік с. Мала Уголька на вододілі річок Мала та Велика Уголька), закладена у юрських мармуризованих вапняках. Найбільшою печерою є печера «Дружба» (довжина близько 900 м), розташована на території Тячівського району.

Сфера внутрішнього туризму у Закарпатській області недостатньо розвинена у зв'язку з тим, що існує низка проблем, які перешкоджають більш динамічному розвитку: інфраструктурні, організаційні, інформаційні, соціально психологічні, економічні.

Ефективним інструментом, що сприяє реалізації даного сценарію розвитку економіки та забезпечення конкурентоспроможності галузі у довгостроковій перспективі, є диверсифікація туристського продукту у напрямі його індивідуалізації та спеціалізації.

В ході роботи виявили, що респоденти досить цікавлені в турах з природничою специфікою. Тому було розроблено тур «Карпатський бум». При розрахунку виявили, що його вартість на 3 дні та 2 ночі з проживанням, харчування та орендою спорядження складе всього 4381 грн. Дана ціна є доволі не високою для такого рівня відпочинку, тож вбачаємо значний попит на розроблений тур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко І.Я. Ефективність туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття. Туристський феномен: зкономические, социальные, экологические и культурно-исторические предпосылки и последствия : матер. межд. науч.-практ. конф., Святогорск, 2002. 245 с.
2. Безнесюк В. Туризм і його місце в соціально-економічному розвитку України. *Регіональна економіка*. 2010. № 1. С.232-336.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ун-т, 2001. - 395с.
4. Зінько М., Кінаш Г., Дідик Я. та ін. Ще раз про сільський туризм, агротуризм і зелений туризм. Туризм сільський зелений (спецвипуск) - 2002. 32. С. 2-7.
5. Дудник І.М., Борисюк О.А. Регіональні системи туристичних послуг: методологічний аспект. Регіон 2019: стратегія оптимального розвитку: міжнародна науково-практична конференція, 16-17 жовтня 2019 р. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2019р. С.26-29.
6. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / укладачі: В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. Передмова В. М. Литвина. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 372 с.
7. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області : монографія /Габчак Н.Ф., Дубіс Л.Ф., Мельник А.В., Чир Н.В. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. 392 с.
8. Жученко В.Г. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумова та перспективи. *Регіональні перспективи* (укр.). 2014. № 1. С.83-84.
9. Закарпатська ОДА. URL: www.carpathia.gov.ua

10. Закарпаття 2017. Статистичний щорічник. Державний комітет статистики. Головне управління статистики у Закарпатській області. Ужгород, 2018. 640с.
11. Закарпаття 2018. Статистичний щорічник. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Закарпатській області. Ужгород, 2019. 592 с.
12. Закарпаття у 2017 році: досягнення і перспективи у цифрах і фактах URL: <http://www.mukachevo.net/readnews.php?nid=13414>;
13. Інформаційний бюлетень «Інструменти економічного розвитку місцевих громад: кращі європейські практики у сфері транскордонного співробітництва». Серія 1. Єврорегіони, ОЕС, ЄОТС . URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190035.pdf> (дата звернення: 27.09.2022).
14. Інформаційно-аналітичні матеріали підготовлені Департаментом природно-заповідного фонду Міндовкілля України на основі звітів місцевих органів влади. URL: boldarevad@mepr.gov.ua, darya.boldareva@gmail.com
15. Інформаційно-аналітичний бюлетень Асоціації Лідерів Турбізнесу України. 2013. №1 (1). 12 с.
16. Крайній І. І. Розвиток екотуристичної діяльності в Закарпатті. Наук. вісн. УжНУ. Сер. : Економіка. 2005. № 17. С. 192.
17. Лендел М.А., Морохович В.С. Сучасний стан готельного господарства в Закарпатській області та прогнозування його розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. 2019. Вип. 1(53). С. 65–70.
18. Любіцева О.О. Розвиток екологічного туризму в Україні. Економічна та соціальна географія: Наук. зб. К. 2004. С. 189–196.
19. Липчук Н.В. Чинники розвитку агротуризму. Вісник ДІТБ. 2009. № 9. С. 206 – 208.
20. Льопко В.В. Розвиток транскордонного співробітництва на Закарпатті – URL: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/13_1_opko.doc.htm

- 21.Маховка В. М. Перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області. Економіка і регіон. 2017. № 1. С. 31-38
- 22.Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 96 с. 48.Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 272 с.
- 23.Мартиненко В. Формування державного механізму управління інвестиційним процесом в Україні: проблеми невизначеності та методи їх зняття. *Економіка України*. №8. 2004. с. 50-56.
- 24.Мацола В. І. Рекреаційно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання 233 теорії, методології, практики): Монографія (Інститут регіональних досліджень НАН України). Редкол.: М. І. Долішній (відп. редактор). Львів, 1998. 278 с.
- 25.Мельник М.І. Діагностика стану та тенденцій розвитку інвестиційних процесів у Закарпатській області.Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Соціально-економічний розвиток регіону: діагностика, стратегія, управління. Випуск 4 (60)/ НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. академік НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2006. С. 170-186.
- 26.Мельник М.І. Проблеми якості іноземного інвестування в контексті збереження та захисту економічних інтересів України. Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 травня 2006 року. Ч.І. –Чернівці, 2006. С. 57-60
- 27.Мельник М.І. Проблемні питання ефективності залучення іноземних інвестицій в Закарпатській області. Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій. Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / Редкол.: відп.

- ред. В.С. Кравців. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. С. 155-158.
28. Митровцій І. Організація туристично-рекреаційного процесу в нових економічних умовах: проблеми і перспективи. URL: www.tour.com.ua/publications
 29. Молнар О. С. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття. URL: www.karpati.com
 30. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.01.2022).
 31. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
 32. Передрій Н.О. Напрями розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 1(8). Т. 1. С. 265–270
 33. План заходів на 2021 – 2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 497-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text>
 34. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство. К., 2003 .- 231 с.
 35. Розметова, О. Г., Парфило С.С. Удосконалення організації зеленого туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 676–682
 36. Регіональний ландшафтний парк «Синяк» / Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації. URL: http://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=2068
 37. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm-/2020/01/rsr_2027.pdf (дата звернення: 10.01.2023).
 38. Рутинський М. Географія туризму в Україні: Навч-метод. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 160 с.

- 39.Статистичний бюлетень «Туристична діяльність у Закарпатській області у 2019 році». Харків. : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2020. 102 с.
- 40.Сільський зелений туризм в Карпатах: Каталог - довідник / П. Горішевський, М. Котляр, Ю. Зінько та ін. - Л.: Карпатська асоціація сільського зеленого туризму, 2000.
- 41.Ставська Ю.В. Сільський зелений туризм як напрям розвитку сільських територій. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1. С. 85–102.
- 42.Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні. *Управління сучасним містом*. 2007. № 12. С. 88-94.
- 43.Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону. формування ринкових відносин в Україні. 2010. №1. С. 136-139.
- 44.Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні. *Управління сучасним містом*. 2007. № 12. С. 88-94.
- 45.Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону. формування ринкових відносин в Україні. 2010. №1. С. 136-139.
- 46.Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму. *Український географічний журнал*. 2005. №4. С. 58 – 64
- 47.Сільський зелений туризм – моя власна справа. Методичні рекомендації власнику сільської садиби. Львів : Львів. обл. служба зайнятості, 2006. 23 с.
- 48.Стимулювання регіонального розвитку Закарпатської області: монографія / За ред. Шевчук Л.Т. Львів, 2008. 241 с.
- 49.Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. К. : Вища шк., 2000. 222 с.

50. Туристичні ресурси України /Під ред. О.І. Лугової. - К.: Інституту туризму федерації профспілок України, 1996. 352с.
51. Туристична діяльність в Україні у 2018 році : статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. Київ, 2019. 272 с.
52. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал України. *Географія та основи економіки в школі*. 2008. №2. С. 29.
53. Цікаве Закарпаття. URL: <http://www.kolyba.org.ua/unikalne-zakarpattja/istorija-zakarpattja/589-cikavyak> (дата звернення: 15.10.2020).
54. Федорченко В. К. та ін. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. Збірник нормативно-правових актів. К.: Університет туризму, економіки і права, Юрінком-Інтер, 2002. 640 с.
55. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
56. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П.П., Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2004. 344 с.
57. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2001. 744 с.
58. Школа І. М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії. Чернівці: Книги – XXI, 2003. 596 с.
59. Ярмола В.Ю., Федірець О. В., Московець С.В. Перспективи зеленого туризму в Закарпатській області. *Інфраструктура ринку*. Одеса: Електронний науково-практичний журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, 2018. № 15. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/15-2018>.
60. Ядловський Я. Чого нам чекати від літнього туристичного сезону?. Новини Закарпаття. 2009. № 47–48. 30 квіт. С. 4.
61. UNWTO. Tourism Highlights 2017. Edition. URL: http://wto/WTO_highlights_2017.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

ДОДАТОК А

УДК

**ПОТЕНЦІАЛ М. БІЛА ЦЕРКВА ЯК ТУРИСТИЧНОГО ЦЕНТРУ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ****Антоненко І.Я., доктор економічних наук, професор****Ткаченко С.А., магістр**

Національний університет харчових технологій, м. Київ

Туризм Київщини має високий потенціал розвитку в таких продуктах, як тури вихідного дня та діловий туризм, а також у сфері природних і культурних ресурсів (гастротуризм, сільський туризм, медичні центри оздоровлення). Однак, через пандемію коронавірусу COVID-19 та військові загарбницькі дії сусідньої країни-агресорки, відсутність ефективного управління галуззю, неправильне статистичне охоплення та неконкурентність на міжнародному ринку розвиток регіону в цьому напрямку суттєво гальмується.

Біла Церква - місто в Україні, найбільше в Київській області, економічний, культурний та освітній центр, розташоване за 80 км на південь від Києва на річці Рось, до аеропорту м. Бориспіль – 120 км.

Можна порівняти сполучення двох міст Київ – Біла Церква і Париж – Реймс. Майже така сама відстань між містами, кількість населення однакова, і важливість кожного міста для Києва і Парижа безсумнівна. Близькість Білої Церкви до Києва, зручне транспортне сполучення, розвинута соціально-економічна інфраструктура в поєднанні з природними умовами надають місту значної інвестиційної та туристичної привабливості.

Стратегія розвитку Білої Церкви до 2025 року наголошує на поєднанні туризму та оздоровлення, тобто оздоровчого, рекреаційного туризму, що може стати одним з перспективних напрямів туристичної галузі міста [1].

Також перспективним напрямом може стати і промисловий туризм, об'єктами якого можуть бути діючі промислові підприємства Білої Церкви (вже зараз є дуже популярною екскурсія «По незвіданих шляхах авіації» до Білоцерківського вантажного авіаційного комплексу). Має перспективу потужний і недостатньо використаний потенціал розвитку історико-краєзнавчого, екологічного, екскурсійного, гастрономічного туризму тощо [2].

Серед об'єктів культурної спадщини України, що занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, які не підлягають приватизації, в Київській області наявними є 24 об'єкти, зокрема в Білій Церкві - 4 об'єкти: будівля гімназії (1843 р.), Костел Іоанна Предтечі Хрестителя (1812 р.), Зимовий палац (початок XIX сторіччя), Торгові ряди (1809-1814 рр.) [3].

Варто зазначити, що в місті присутній науковий об'єкт, що становить національне надбання. Даний об'єкт є унікальним, не піддається відтворенню, втрата або руйнування його матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства - дендрологічний парк «Олександрія».

У таблиці 1 наведено основні чинники та ресурси, які створюють передумови для інтенсифікації туристичних потоків до міста.

Таблиця 1

Туристичні та рекреаційні ресурси та чинники, що формують туристичний потенціал м. Біла Церква

Розташування міста	84 км від Києва. Автошляхи: міжнародний (Київ - Одеса); регіонального значення – (Київ - Фастів - Біла Церква - Тараща - Звенигородка), (Біла Церква - Тетіїв - Липовець - Гуменне - /М-12/) та (Кременець - Біла Церква - Ржищів).
Природний потенціал	Ландшафтно-рекреаційна зона представлена прибережними територіями р. Рось та р. Протока. Налічується 4 парки, 10 скверів, 3 бульвари. Ботанічна пам'ятка місцевого значення - урочище «Голендерня». Пам'ятка загальнодержавного значення - дендропарк «Олександрія».
Рекреаційний потенціал	Розвідано родовище мінеральних радонових вод. Функціонує водолікарня та санаторій-профілакторій.
Історико-культурний потенціал	8 пам'яток архітектури та містобудування національного значення та 33 пам'ятки місцевого значення. Пам'ятка археології національного значення - «Городище літописного міста Юр'єв». Науковий об'єкт - генетичний фонд деревних, чагарникових, трав'янистих і квіткових рослин дендрологічного парку «Олександрія». Будівля гімназії (1843 р.), Костел Іоанна Предтечі Хрестителя (1812 р.) - нині органний зал, Зимовий палац (початок XIX сторіччя), Торгові ряди (1809-1814 рр.), Білоцерківська Велика хоральна синагога.
Релігійний туризм	9 храмів (з них 7 храмів УПЦ МТ)
Фестивалі	Фестиваль «Козацькі розваги»; фестиваль повітряних куль «Олександрійська феєрія», молодіжний фестиваль вуличного мистецтва «Вільна стіна».

Джерело: складено за [1]

Досліджуючи питання щодо залучення інвестицій до Білої Церкви, було проаналізовано Програму розвитку м. Біла Церква до 2025 року [2].

Відповідно до даного документу, у місті було п'ять невдалих спроб інвестиційних програм, так і не реалізованих (наявні підприємства зацікавлені платити низьку зарплату). 84% бюджету виділяється на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, тобто бюджет можна охарактеризувати більше як споживчий, ніж інвестиційний. Підприємницьке середовище і нині потребує підтримки та зміцнення, адже багато компаній дотримуються позиції «нульової рівноваги» (ситуація нестабільна, тож ані інвестицій, ані нових працівників).

Згідно стратегічних цілей міста, до 2025 р. планується залучити до 250 млн. дол. інвестицій, за допомогою яких буде створено нові робочі місця та якісно оновлено вже існуючі.

Стратегічною ціллю є покращення іміджу міста, який має бути посилений надійними та ґрунтовними справами, подіями, запровадженими

соціальними й економічними новаціями, досягненнями та здобутками, широко висвітленими в мас-медіа й відомими в регіоні та за його межами. Місто має сформувати й підтримувати позитивний імідж, який згодом перетвориться на бренд. Заходи в рамках даного пріоритету повинні привести до створення більшої кількості робочих місць і мають залучити додаткові інвестиції, особливо до сфери туризму, креативного й розважального бізнесу. Усі ці репутаційні чинники згодом капіталізуються та стануть потужним привабливим чинником для бізнесу й туризму.

Основні запропоновані заходи в рамках пріоритету іміджу міста наступні: розробити загальну стратегію та кампанію про Білу Церкву; розробити стратегію та план для залучення нових туристів; розвивати туристичну інфраструктуру; зміцнити можливості оздоровчого (бальнеологічного) і спортивного туризму в Білій Церкві; дослідити близькість столиці Києва; відремонтувати головну площу міста; формування каталогу туристичних маршрутів; створення креативної зони в місті (для народних майстрів, творчих студій, митців, музикантів, фотографів, дизайнерів); розвиток туристичної інфраструктури (готелі, ресторани, маршрути, музей народних майстрів Київської області).

Головна мета залучення туристів та створення міського культурного простору спрямована на здійснення декількох ключових заходів, які повинні збільшувати кількість відвідувачів щороку. Близькість до 4-мільйонного Києва має стати основним активом. Відзначається створення Тематичного парку розваг – особливого типу парку розваг, який ретельно продуманий під певну тему або декілька тем та бальнеологічні можливості міста.

Місто Біла Церква має надзвичайно великий потенціал для створення справжнього туристичного осередку, а повноцінний розвиток туризму можливий за умови залучення інвестицій та тісній співпраці із установами, підприємствами й організаціями різних сфер життєдіяльності.

Література

1. Воловик Л. М. Особливості розвитку рекреаційно-туристичного комплексу столичного регіону (на прикладі Київської області) / Воловик Л. М. // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 26. – С. 164-173.
2. Стратегія розвитку Білої Церкви до 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golocal-ukraine.com/projects/bila-tserkva-strategiya-rozvitku-do-2025-roku/>
3. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <http://web.archive.org/web/20081231050720/http://www.heritage.com.ua/reestry/ind ex.php?id=67>

ДОДАТОК Б

Карта Закарпатської області

**NATURE RESERVES
IN TRANS-CARPATHIA**

National Nature Parks and Reserves

- Uzhansky National Nature Park
- National Park "Fascinated Land"
- National Parks "Synevyr"
- Carpathian Biosphere Reserve
- Regional Scenery Park "Prytysyansky"

The map displays the administrative boundaries of Transcarpathia, with neighboring countries (Poland, Slovakia, Hungary, Romania) and regions (Lviv Oblast, Zakarpattia Oblast) labeled. Numbered markers (1-5) indicate the locations of specific nature reserves and parks, color-coded according to the legend. The map also shows major cities, rivers, and the railway network.